

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Bakalářská diplomová práce

Český feministický časopis Ženské listy

Czech feminist magazine „Ženské listy“

Martina Ligurská

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vrajová, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

Děkuji Mgr. Janě Vrajobé, Ph.D. za odborné vedení práce a užitečné rady k této bakalářské práci, stejně jako za ochotu, vstřícnost a čas, který mi věnovala.

Anotace:

Bakalářská diplomová práce analyzuje český feministický časopis Ženské listy. V práci je předložena charakteristika časopisu a postihnout význam feministického periodika při konstituování ženského emancipačního hnutí v českém prostoru. Zvláštní zřetel je bráný na příspěvky hlavních redaktorek listu Věnceslavy Lužické a Elišky Krásnohorské.

Klíčová slova:

Ženské listy, Eliška Krásnohorská, Věnceslava Lužická, Jindřiška Flajšhansová, český feministický časopis, ženské emancipační hnutí v českém prostředí v 19. století.

Abstract:

Bachelor thesis analyzes Czech feminist magazine „Ženské listy“. The thesis presents characteristics of the magazine and provides the importance of feminist periodical when establishing female emancipation movement in the Czech domain. Special consideration is taken to the contributions of the main editors of the periodical Věnceslava Lužická and Eliška Krásnohorská.

Key words:

Ženské listy, Eliška Krásnohorská, Věnceslava Lužická, Jindřiška Flajšhansová, Czech feminist magazine, Women's Emancipation Movements in Czech Domain in the Nineteenth Century.

Obsah

1.	ÚVOD	7
1.	VZDĚLÁVÁNÍ A ŽENSKÁ SPOLKOVÁ ČINNOST	8
1.1.	POČÁTKY VZDĚLÁNÍ ŽEN	8
1.2.	NÁRODNÍ OBROZENÍ A NOVÉ POŽADAVKY NA ŽENY	9
1.3.	ČESKÝ SALON A ÚLOHA ŽEN V SALONNÍM PROSTŘEDÍ	12
1.4.	ŽENSKÁ SPOLKOVÁ ČINNOST A VZDĚLÁNÍ DÍVEK VE 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ	16
2.	ŽENSKÉ LISTY A VĚNCESLAVA LUŽICKÁ	20
2.1.	VZNIK ŽENSKÝCH LISTŮ	20
2.2.	VĚNCESLAVA LUŽICKÁ (1835-1920).....	22
2.3.	PROGRAM ŽENSKÝCH LISTŮ ZA REDIGOVÁNÍ LUŽICKÉ	23
2.4.	GRAFICKÁ ÚPRAVA A DISTRIBUCE ŽENSKÝCH LISTŮ	24
2.5.	RUBRIKY ŽENSKÝCH LISTŮ A JEJICH OBSAHOVÁ PODOBA.....	25
2.5.1.	ÚVODNÍ ČLÁNKY	25
2.5.2.	RUBRIKA „FEUILLETON“	27
2.5.3.	RUBRIKA „ZPRÁVY SPOLKOVÉ“	28
2.5.4.	RUBRIKY „DROBNÉ ZPRÁVY“ A „DOMÁCÍ ZPRÁVY“	31
2.5.5.	RUBRIKA „LITERATURA A UMĚNÍ“	32
2.5.6.	RUBRIKA „DOMÁCNOST“	33
2.5.7.	RUBRIKA „GALERIE ZNAMENITÝCH ŽEN“	33
2.5.8.	RUBRIKY „DOPISY“ A „LISTÁRNA REDAKCE“	34
2.6.	ŽENSKÉ LISTY JAKO RODINNÝ ČASOPIS	35
2.6.1.	KONZERVATIVNÍ FEMINISTKA LUŽICKÁ – ANEB STÁLE U PLOTNY.....	35
2.6.2.	V INTENCÍCH BIEDERMEIERU	36
3.	ŽENSKÝ VÝROBNÍ SPOLEK ČESKÝ PŘEBÍRÁ VEDENÍ ŽENSKÝCH LISTŮ	38
4.	ŽENSKÉ LISTY A ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ	42
4.1.	KRÁSNOHORSKÁ A JEJÍ POJETÍ FEMINISMU	42
4.2.	KRÁSNOHORSKÁ SE STÁVÁ ODPOVĚDNOU REDAKTORKOU ŽENSKÝCH LISTŮ 43	
4.3.	NOVÁ GRAFICKÁ ÚPRAVA ŽENSKÝCH LISTŮ	44
4.4.	RUBRIKY ŽENSKÝCH LISTŮ ZA REDAKCE SVĚTLÉ A KRÁSNOHORSKÉ	45
4.4.1.	ÚVODNÍ ČLÁNKY	47
4.4.2.	RUBRIKA „LITERATURA A UMĚNÍ“ A „FEUILLETON“	53
4.4.2.1.	LITERÁRNÍ KRITIKY	55

4.4.3.	RUBRIKA „ZPRÁVY SPOLKOVÉ A ŠKOLNÍ“	60
5.	POSLEDNÍ LÉTA ŽENSKÝCH LISTŮ	63
6.	ZÁVĚR	65
7.	SEZNAM LITERATURY	67

1. ÚVOD

Periodikum *Ženské listy* je odborníky i laickou veřejností pokládáno za časopis českých feministek, prosazující ideje ženského emancipačního hnutí. Vzhledem k tomu, že Věnceslava Lužická a Eliška Krásnohorská se hlásily k různým pojetím ženské emancipace, je možné předpokládat, že i výsledná podoba časopisu *Ženské listy* se v době jejich redigování bude lišit.

Cílem předkládané bakalářské práce je s ohledem na vyslovenou hypotézu předložit charakteristiku *Ženských listů* na základě excerptce časopisu a zhodnotit vliv magazínu na konstituování ženského emancipačního hnutí v českém prostředí.

Obzvláštní zřetel je kladen na analýzu periodika za redakce odpovědných redaktorek Věnceslavy Lužické, tj. v letech 1873 a 1874, a Elišky Krásnohorské, tedy v letech 1875 až 1912. V těchto obdobích měly tyto redaktorky rozhodující vliv na podobu měsíčníku *Ženské listy*. Ačkoliv jsou Eliška Krásnohorská i Věnceslava Lužická považovány za feministky a aktérky ženského emancipačního hnutí, jejich pojetí ženské otázky a role ženy ve společnosti se výrazně liší. Tomuto náhledu odpovědných redaktorek *Ženských listů* Krásnohorské a Lužické je podřízena i obsahová a vizuální podoba časopisu, skrze jehož stránky redaktorky prosazovaly svůj vlastní náhled na emancipaci žen. K prokázání rozdílnosti pohledů Krásnohorské a Lužické bude provedena důsledná analýza příspěvků uvedených v *Ženských listech* v době redigování listu oběma redaktorkami. Analýza se bude věnovat jak obsahové, tak grafické stránce periodika.

Zkoumání je podrobena i redakce Jindřišky Flajšhansové, která *Ženské listy* vedla od roku 1912 do konce jejich vydávání v roce 1926. V této době, kdy časopis řídila Flajšhansová však jeho prestiž i význam pro ženské sebeuvědomování upadá, proto je redakci Flajšhansové věnováno jen málo prostoru.

Za nezbytné považuji i nastínění společenské situace, z níž ženské hnutí v českém prostoru vyrostlo. Situace panující v počátcích 19. století na území českých zemí byla z důvodu germanizování celého národu a nízké znalosti češtiny mezi měšťanstvem a šlechtou v kontextu Evropy neobvyklá a proto i české ženské hnutí se vyznačovalo znaky, s nimiž se při sledování vývoje hnutí feministek v jiných zemích nesetkáváme.

1. VZDĚLÁVÁNÍ A ŽENSKÁ SPOLKOVÁ ČINNOST

Žena byla od počátku společností i lékařskou obcí posuzována jako křehká, slabá, intelektuálně i fyzicky méně schopná než muž, což jí uzavíralo cestu mezi tradičně mužské obory, jakými byly věda, politika a administrativa, a předurčovalo ji k mateřství a péči o domácnost. K těmto aktivitám nebylo potřeba vzdělání, jaké bylo poskytováno mužům. O vzdělávání dívek se až do 19. století nezajímaly ani samotné ženy, natož evropské panovníci a zákonodárci, tudíž vzdělaná žena byla raritou.¹

1.1. POČÁTKY VZDĚLÁNÍ ŽEN

Zatímco pro chlapce byly vzdělávací ústavy zřizovány už od středověku, na dívky v tomto ohledu nebyl brán zřetel. Jedinými možnostmi, jak se dívky z měšťanských a šlechtických rodin mohly naučit dovednostem nezbytným k pozdějšímu samostatnému vedení domácnosti, byla buď docházka do soukromých dívčích škol, na kterých se vyučovalo ručním pracím a šití, nebo domácí vyučování, které obstarávala matka, soukromý učitel či vychovatel. Řádně vychovaná dívka ze střední a vyšší společenské třídy, u níž se předpokládalo, že v budoucnu bude plnit roli manželky a hospodyně, musela být ctnostná, nábožná a pracovitá. K nejdůležitějším vědomostem patřil um šetrně zacházet s rodinným rozpočtem a udržování celého příbytku v čistotě. S tím souvisely znalosti týkající se přípravy pokrmů, nakupování a zhotovování alespoň základních oděvů a jejich údržba zahrnující jak praní a žehlení, tak jejich opravy. To vše pro spokojenost a prospěch manžela.²

První snahy o institucionální vzdělávání dívek v rakouské monarchii jsou patrné v šedesátých letech 18. století. Školním zákonem Marie Terezie z 6. prosince 1774 byla zavedena pro chlapce i dívky povinná školní docházka.³ Vznikl nový typ škol – školy hlavní, do nichž docházeli žáci i žákyně bez rozdílu. Lišil se ale plán výuky.⁴ V rozvrhu dívčího oddělení byl největší důraz kladen na „nezbytné“ ruční práce, méně prostoru zaujímalo

¹ , Milena.

ISBN 8020407375.

² LENDEROVÁ 1999: 50.

³ , Marie.

v 19. století. Praha: Slon, 2005, s. 9. ISBN 8086429482.

⁴ LENDEROVÁ 1999: 45.

, 1999, s. 39.

trivium, tj. čtení, psaní a počty, a náboženská výuka.⁵ Přestože zrovnoprávnění dívčího a chlapeckého vyučování bylo plánováno, znevýhodňování dívek ve školách pokračovalo. Chlapci mohli ve studiu pokračovat, zato dívky musely školní budovu opustit, jakmile dosáhly dvanácti let.⁶ Podle soudobého mínění bylo pro dívky vyšší vzdělání přežitkem, které nemohly v běžném životě nikterak upotřebit, a navštěvování každodenní výuky bezúčelnou aktivitou zdržující od práce v domácnosti nebo na poli.⁷

1.2. NÁRODNÍ OBROZENÍ A NOVÉ POŽADAVKY NA ŽENY

Národní emancipace kladla na ženy nové požadavky. Obrozenci do procesu prosazování národních ideálů počítali se ženou vzdělanou. V případě českého ženského hnutí se v první polovině 19. století nesetkáváme s bojem feministek za rovnoprávnost žen, jako tomu bylo v zemích západní Evropy. K vyslovování požadavků na vlastní ekonomickou soběstačnost, patřičné vzdělání a právo volit došlo v českém prostředí až později. V počátcích emancipace české ženy spolupracovaly na prosazování svých požadavků s muži, což je charakteristickým rysem, unikátním v celé Evropě.⁸ Nutno podotknout, že ženy samotné se spolupráci s českými intelektuály a politiky, kteří „*považovali práci pro zvýšení kulturní úrovně včetně nižších vrstev za nejdůležitější předpoklad zachování českého národa a jeho rychlejšího pozitivního rozvoje*“⁹, nebránily. České ženy chápaly, že prosazování jejich vlastních zájmů úzce souvisí s úrovní celého národa.¹⁰ Trend vnímání ženy jako partnera při obrodě národa přetrvával až do konce 19. století.¹¹

Všudypřítomná germanizace a faktický problém neexistujícího českého salonu vedly k podpoře snah o ovládnutí češtiny „*zbavené zřetelných stop německého vlivu*“¹². Většina společenských setkání českých vlastenců „*si vytkla za cíl, aby jejich účastníci hovořili dobře*

⁵ KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat - možnosti a limity uplatnenia. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 291-302. ISBN 8071949205.

⁶ 1999: 44-45.

⁷ LENDEROVÁ 1999: 46.

⁸ , Marie L.

Praha: Janua, 1999, s. 10. ISBN 8090262228.

⁹ tamtéž

¹⁰ tamtéž

¹¹ LENDEROVÁ 1999: 238.

¹² KRAUS, Ji

. Praha: KLP, 1999, s. 89. ISBN 8085917432.

česky¹³. Stávající situace byla vytýkána především ženám. Proto se měšťanky na vlastenecká setkání důkladně připravovaly „*nahlížením do Jungmannova slovníku*“¹⁴. Velké obliby mezi nimi nabyly „vzdělávací společnosti“ u Staňků a Fričů.¹⁵ V první polovině 19. století se uskutečňovaly první „*pokusy o aktivitu žen mimo rodinu*“¹⁶. Byla zakládána první ženská sdružení a instituce zaměřené výhradně na ženy, zatím ale bez jakéhokoliv prosazování ženských požadavků, které bylo typické až pro druhou polovinu století. Setkáváme se převážně s organizacemi zaměřenými na filantropii.¹⁷ Muži ženské dobročinné spolky tolerovali. Žena zabývající se podporováním sociálně slabých pro muže nepředstavovala ohrožení jejich dominance ve společnosti ani v rodině.¹⁸

Tyto nově vznikající „organizace“¹⁹ nemají z důvodu nedostatečného informování veřejnosti o dění ve spolcích dlouhého trvání, přesto jsou pro formování ženského hnutí nemálo významné. Roku 1843 byla založena první česká škola pro dívky – Budeč. Za jejím vznikem stojí ikona období počátku emancipačního hnutí v českých zemích Karel Slavoj Amerling (1807-1884). Důležitou postavou čtyřicátých let 19. století byla Bohuslava Rajská (1817-1852)²⁰, česká vlastenka, propagátorka vzdělání žen a iniciátorka vzniku encyklopedicko-jazykového slovníku vytvořeného ženami pro ženy. Autorkami jednotlivých hesel byly členky Společnosti dívek českých, kterou Rajská založila.²¹ Ovšem nejen s prací encyklopedickou je spojena ženská literární činnost. V tomto období se ženy začaly veřejně uplatňovat i na poli původní autorské beletristické tvorby.²² První českou feministkou byla podle Marie Neudorflové básnířka Magdalena Dobromila

¹³

. Praha: KLP, 1999, s. 89. ISBN 8085917432.

¹⁴ tamtéž

¹⁵ MACURA, Vladimír. Salon u Fričů a konverzační slovník pro dámy. In: LOR

. Praha: KLP, 1999, s. 78. ISBN 8085917432.

¹⁶ BAHENSKÁ 2005: 24.

¹⁷ LENDEROVÁ 1999: 231.

¹⁸ tamtéž

¹⁹ V tomto období to ještě nejsou spolky oficiální. Jedná se spíše o vlasteneckou a literární činnost žen scházejících se bez jakékoliv registrace. Tyto společnosti jsou zcela volné a dobrovolné, nemají pevných stanov. Srov.: BAHENSKÁ 2005: 25.

²⁰ Bohuslava Rajská (11. 7. 1817 Rožmitál – 2. 5. 1852 Praha) – vlastním jménem Antonie Reissová, provdaná Čelakovská. Rajská založila roku 1839 Společnost dívek českých - Spolek Slovanek, usilující o vzdělávání svých členek; byla iniciátorkou vzniku rukopisného naučného slovníku, který členky Spolku Slovanek sestavovaly od roku 1842. Roku 1843 Rajská založila soukromou dívčí školu. Rajská školu pro dívky vedla od podzimu 1843 do srpna 1844 (od června 1844 byla status školy změněn ze soukromého na veřejný ústav). Rajská také spravovala knihovnu v Amerlingově Budči, kde byla také ředitelkou tamního dívčího ústavu. Poté, co se v dubnu 1845 provdala za F. L. Čelakovského, přesídlila do Vratislavi a věnovala se pouze rodině. Srov.: OPELÍK, Jirí, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1205. ISBN 8020007083.

²¹ MACURA, Vladimír. Salon u

. Praha: KLP, 1999, s. 80. ISBN 8085917432.

²² BAHENSKÁ 2005: 16.

Rettigová (1785-1845)²³, tvůrkyně ideálu vlastenky uznávaného ještě Věnceslavou Lužickou. Jak připouští sama Neudorflová, feminismus Rettigové se neshoduje s pozdější představou o prosazování ženských práv, kterou zpodobňovala Eliška Krásnohorská. Ačkoliv Rettigová prosazovala vzdělání žen a dívek, ve vztahu k mužům se řídila platnými stanovisky té doby, tedy podřízeností ženy vůči manželovi ve všech aspektech života.^{24, 25} Proto i vzdělání dívek a žen, které aktivním zakládáním soukromých domácích škol²⁶ podporovala, propagovala s přesvědčením, že je nezbytné nikoliv proto, aby byla v případě potřeby ekonomicky soběstačná, jak bylo požadováno v posledních desetiletích devatenáctého století, ale proto, aby byla vzdělaná žena dobrou společnicí svému manželovi.²⁷ Správná česká žena, vlastenka „nejen pečuje o rodinu a skvěle vaří, ale zároveň vychovává děti k lásce k rodné řeči a v každé volné chvíli si rozšiřuje obzory studiem a ušlechtilými zájmy“²⁸.

Výše uvedené platilo pro ženy ze střední třídy, u nichž identifikace s rolí matky a hospodyně přetrvávala až do konce devatenáctého století.²⁹ S rolí matky a manželky se ztotožňovala i většina šlechticů. Zcela jiná situace byla u žen z nižší třídy. V době, kdy měšťanky toužily po vymanění se z područí muže a přály si ekonomickou samostatnost, ženy-dělnice už pracovaly a dostávaly plat. Jejich mzda, výrazně nižší než mzda muže,

²³ Magdaléna Dobromila Rettigová (31. 1. 1785 Všeradice u Hořovic – 5. 8. 1845 Litomyšl) – první česká prozaička, která se zasloužila o pronikání sentimentalismu do české prózy 20. let; autorka lyrické poezie, divadelních her (např. aktovka Bílá růže domácímu, fraška Koš loutkovému divadlu či veselohra Dřevěná tetička) a výchovné četby pro české dívky; nejvíce se však proslavila kuchařskými knihami jako Domácí kuchařka či Dobrá rada slovanským venkovankám.

Rettigová se o vlastní tvorbu pokoušela pod vlivem četby. Její první německy psané básně zůstaly nepublikované. Rettigová se záhy ztotožnila s českým národním hnutím a od listopadu 1819 psala v češtině. Už od svého pobytu v Táboře od roku 1809 kolem sebe shromažďovala měšťanské dívky, které učila domácím pracem a lásce k národu. V Litomyšli, kde pobývala od podzimu 1834, spolukonstituovala kulturní dění, vyučovala na tamní dívčí škole a pomocí stipendií podporovala dívky, které by si jinak studium nemohly dovolit. K literární tvorbě se vrátila na konci života.

Cílovým adresátem spisů Rettigové je ženská dospívající mládež. Prozaická beletrie, stejně jako kuchařské návody, pojednání o úloze ženy v manželství i ve společnosti a praktické příručky k vedení domácnosti má za cíl jedině - morální, citovou, volní a životně orientační výchovu čtenářek.

Srov.: OPELÍK, Jiří a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 1239-1241. ISBN 8020007083.

²⁴ To, že měla žena v manželství podřadné postavení, ukazoval a kodifikoval Občanský zákoník z roku 1811 platný po celé 19. století. Srov.: PALATOVÁ, Kateřina, Vendula KRAUSOVÁ a Tereza HAVELKOVÁ. Žena pohledem právních norem habsburské říše druhé poloviny 19. století. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 501-514. ISBN 8071949205.

²⁵ NEUDORFLOVÁ 1999: 13.

²⁶ V soukromých školách, které Rettigová zakládala a v nichž i sama vyučovala, se většinou chudé dívky učily vaření, ručním pracem a dovednostem potřebným k vedení domácnosti či hospodářství. Rettigové také žáčky učila správně češtině a tomu, jak být uvědomělou Češkou, což zahrnovalo lásku k jazyku a národu a čtení knih v češtině. Srov.: NEUDORFLOVÁ 1999: 15.

²⁷ NEUDORFLOVÁ 1999: 13.

²⁸ BAHENSKÁ 2005: 16.

²⁹ MACHAČOVÁ, Jana. Žena v 19. století jako „přívěšek“? In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 209–214. ISBN 8071949205.

však byla jen doplněním platu jejich manžela, který zastával pozici živitele rodiny.³⁰ Ženy pracující v továrnách a na polích představovaly jen levnější pracovní sílu, o rovnosti pracovních a životních podmínek nemohla být řeč.

1.3. ČESKÝ SALON A ÚLOHA ŽEN V SALONNÍM PROSTŘEDÍ

Salony byly místem, v němž si ženy ze střední a vyšší sociální vrstvy začaly prvně uvědomovat své postavení ve společnosti. V prostředí salonu se rodily nápady na zakládání ženských spolků, konstituovaly se zde koncepce řízení vzdělávacích ústavů pro dívky. Salonní kultura hrála v ustavování ženského hnutí podstatnou roli.

Termínu „salon“ se užívalo ve dvou významech. Jednak pro označení parádního či přijímacího pokoje, jednak pro pojmenování „*formy společenství, které se schází bez zjevného účelu pravidelně („jourfixe“) k přátelskému rozhovoru*“³¹. Tato podoba salonu³² se v evropském kontextu objevuje poprvé roku 1610 ve Francii. Salony byly místem, kde se umělci, politici a filozofové setkávali s „múzou“ salonu. Múza měla ve francouzské podobě salonního dění nezastupitelnou úlohu. Byla centrem této společenské struktury, majitelkou příbytku, ve kterém se společnost scházela, zvala hosty, usměrňovala konverzaci a celý večer organizovala. Múza byla „*nevtíravý a nenápadný dirigent složitěho orchestru salonní konverzace, v němž žádný nástroj neměl přehlušovat ostatní a kde přílišné soustředění na jedinou melodii mělo být citlivě a nenápadně rozptýleno do několika oddělených hlasů*“³³. Salony dávaly příležitost k setkávání nejrůznějších osobností a jejich názorovým konfrontacím. Debatovalo se o důležitých společenských problémech a kulturním dění.³⁴

V českých zemích se se zvykem francouzských aristokratů a měšťanů setkáváme od 18. století. Zatímco původní francouzský salon zakládající se na idejích osvícenství stavěl

³⁰ MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 215. ISBN 8071949205.

³¹

. Praha: KLP, 1999, s. 7. ISBN 8085917432.

³² První salon „jako místo

. Praha: KLP, 1999, s. 8. ISBN 8085917432.

³³

. Praha: KLP, 1999, s. 91. ISBN 8085917432.

³⁴

. Praha: KLP, 1999, s. 8. ISBN 8085917432.

na myšlence společného setkávání žen a mužů, salon v podmínkách střední Evropy byl přizpůsoben místním zažitým stereotypům.³⁵ Osvícenecké teze si protiřečily se zásadami církve, která měla na českém území silný vliv. Salon řízený múzou se neslučoval s křesťanskou morálkou a jejím smýšlením o ženách jako o méněcenných bytostech. Z toho plynoucí striktní rozdělování ženských a mužských aktivit vedlo k pojetí českého salonu jako místa, kde „*vážní mužové rokovali o vážných problémech*“³⁶ obvykle politického charakteru a kam ženy měly zapovězen přístup. Hluboko zakořeněná tradice segregace pohlaví vedla k rozvoji jiných forem sdružování a navazování kontaktů. Zatímco pánové se k debatám scházeli v kavárnách či v restauracích, typickou podobu ženského „salonu“ nabyly schůzky dam spojené s popíjením kávy v bytě některé z nich. Rejstřík možných předmětů hovoru při takovém dámském kávovém dýchánku byl široký - ženy probíraly problémy v rodině, mluvilo se o nemocech, vaření a ručních pracích. Výjimkou nebylo ani roznášení klevet a pomlouvání nepřítomných dam.³⁷ Konverzace probíhala výhradně v německém jazyce. Český jazyk nebyl ve společnosti zatím rozšířen. I ty nejuvědomější a nejvzdělanější ženy češtinu nikterak dobře neovládaly.³⁸ Omezenost a nevzdělanost českých žen byla později vodou na mlýn českým emancipantkám, které tyto aspekty ženám vyčítaly. Veškeré snažení feministek o zrovnoprávnění žen s muži bylo marné, pokud nejlepší ctností českých dívek a žen „*jest pytel dukátů, na tu se také nejvíce spoléhají, o užitečnosti práce ani ponětí nemají, a tudíž povolání své neznají. Jen „dobrou partii“ chce každá udělat, a cíl je dosažen*“³⁹, popisovaly panující situaci ve společnosti Ženské listy.

Proto není divu, že se muži kávovým dýchánkům dam vyhýbali. Objevil-li se přece v takové společnosti svobodný muž, nebyl v tu chvíli čas ani na debaty o vaření a pletení, natož na učené rozmluvy o literatuře a společenském dění. Mezi přítomnými neprovdanými slečnami se strhnul „boj“ o ženicha.⁴⁰ Získání dobré partie totiž znamenalo sociální jistotu a zázemí pro ženu.

³⁵ 1999: 164-165.

³⁶ 1999: 168.

³⁷ 1999: 176.

³⁸ 1999: 181.

³⁹ Srbkyně sestře Češce. *Ženské listy*. 1878, č. 10, s. 157.

⁴⁰ 1999: 178.

Taková situace platila ještě i v sedmdesátých letech 19. století, jak dokládá stať Bětky Rozmarné v Ženských listech. Rozmarná ve svém příspěvku ženám vytyká toužení po vdavkách namísto dychtění po vědomostech:

„Ano, za tímto „účelem“ bývají hosté mužského pohlaví v každý čas vítáni; ale běda, myslí-li některý nezkušený svobodník, že může bez „účelu“, pro pouhou zábavu, vkročit do domu, kde jsou dvě tři dcery, aneb i jen jedna! <...> Jakoby byl znesvětil práh toho domu nepovolaným svým vkročením, dá se mu na srozuměnou, že se mu děkuje za jeho plané návštěvy, jimiž by „naši dceru“ jen přivedl do řeči a jiné snad nápadníky darmo jí odstrašil. <...> Pokud má muž u našich dam jen tenkrát cenu, může-li se ženit, a pokud jest jim jen tenkrát interessantním, chce-li se ženit, potud nemůže o vzdělaném, ušlechtilém styku společenském bohužel býti ani řeči.“⁴¹

Postupně se v první polovině 19. století objevovaly šlechtické i měšťanské společnosti, do nichž se ženy směly zapojovat. Nejsou to už jen bály a taneční zábavy. Ženám se otevřelo i prostředí, v němž se hrála divadelní představení nebo se předčítaly verše.⁴² *„Neverbální programová náplň (výtvarné produkce, hudební čísla) nemohly samy o sobě vytvářet český salon: ten potřeboval především rozvinutý jazyk a dostatečnou kompetenci v tomto jazyku ze strany přítomných“⁴³*, a to bylo kvůli panující neznalosti českého jazyka na úrovni běžné komunikace mezi populací nemožné. Většinou se tedy konverzace v těchto salonech odehrávala v jazyce německém.

Germanizování salonu bylo českými vlastenci hodnoceno jako nedostatek národní uvědomělosti a snahy ze strany účastníků o konverzace v češtině a nedostatečné vzdělání celého národa. Panující poměry byly vytykány obzvláště ženám, protože ony měly vychovávat své děti k vlastenectví.⁴⁴ V české literatuře se tak setkáváme s nepřátelským postojem vůči salonnímu prostředí v podobě, v jaké se nacházel. Kritické hlasy se ozývaly nejen vůči germanizování, které bylo se salonní mluvou přímo spojeno, ale i vůči salonům obecně. Salon byl podle kritických názorů místem, ve kterém *„vládne faleš, povrchnost a přetvářka, stejně jako předstírání neexistujících hodnot“⁴⁵*. I ti, kdož proti stávající podobě salonu ostře vystupovali si však, podle příspěvatelky Ženských listů Bětky Rozmarné, přáli

⁴¹ ROZMARNÁ, Bětka. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 103.

⁴² LENDEROVÁ 1999: 173.

⁴³

19. st . Praha: KLP, 1999, s. 78. ISBN 8085917432.

⁴⁴ tamtéž

⁴⁵

. Praha: KLP, 1999, s. 231. ISBN 8085917432.

prostor, kde „by se scházeli krásní duchové s krásnými dušemi, aby o samých krásných a umělých věcech uměle krasořečnili“⁴⁶, nejlépe „v příbytku nějaké universálně vzdělané dámy, jež by královsky podporovala každou uměleckou a vědeckou snahu, kterou ostatní hrubý svět oceniti nedovede“⁴⁷. Méně náročným by stačil alespoň „nejjednodušší útulek domácí, kdež by jim bylo dovoleno sejíti se v prázdných hodinách a pobaviti se mimo obor hospodského kouře i spolkového hluku také v jemnějším kruhu ženském, rodinném, o záležitostech svých neb veřejných, - o všem, co vzdělaného člověka a praktického občana zajímá“⁴⁸. Nicméně ani tohoto se jim nedostávalo. Příbytky českých rodin byly mnohdy v duchu biedermaierovských norem pro kohokoliv vyjma rodinných příslušníků uzavřené.⁴⁹ A tato tradice se udržovala v českém prostředí v některých, zvláště venkovských, rodinách až do posledních desetiletí 19. století.

Kritika užívání němčiny v salonech české elity nezůstala bez odezvy. Nově vznikající salony nabývaly podoby specifických „vzdělávacích společností“, v nichž se vyučovalo české salonní řeči. Pojmu „vzdělávací salon“ uijme pro označení seskupení žen, kterého se muži zúčastňovali téměř bez výjimky jen jako přednášející.⁵⁰ Dámská společnost dychtící po poučení od mužů se nemohla rovnat původní představě salonu. Ženy a mladé dívky, vzdělané primárně v dovednostech hospodyně, znalé německého jazyka, ale neobratné ve vyjadřování v češtině, které se vzdělávacích společnostech zúčastňovaly, sotva svobodně prosazovaly své názory, polemizovaly s přednášejícími muži nebo se s nimi dokonce přely.⁵¹ Vůdčí úloha ženy, typická pro francouzský salon, nebyla ani zde přítomná. Přesto role ženy ve společnosti nabývá na významu. Ženy, které se „vzdělávacího salonu“ zúčastňovaly, se ve spolupráci s muži, kteří „ženské otázce“ přáli, počaly plně soustřeďovat na vzdělávání dívek a snažily se o vytvoření podmínek pro samostatné ekonomické uplatnění žen.⁵² V takovém duchu vznikla Amerlingova Budeč.

⁴⁶ ROZMARNÁ, Bětka. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 100.

⁴⁷ ROZMARNÁ, Bětka. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 101.

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ tamtéž

⁵⁰

PETRASO

. Praha: KLP, 1999, s. 80. ISBN 8085917432.

⁵¹ LENDEROVÁ 1999: 177.

⁵²

. Praha: KLP, 1999, s. 11. ISBN 8085917432.

1.4. ŽENSKÁ SPOLKOVÁ ČINNOST A VZDĚLÁNÍ DÍVEK VE 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Druhá polovina 19. století s sebou přinesla výrazné proměny v oblasti dívčího vzdělávání. V roce 1864 schválil český zemský sněm rovnoprávnost češtiny s němčinou na školách. O dva roky později je zásada rovnoprávnosti jazyků uzákoněna.⁵³ Výrazným počinem napomáhajícím zlepšení kvality výuky dívek byla Hasnerova reforma ze 14. května 1869. Díky tomuto Zákonu o pravidlech vyučování ve školách obecných byly pro chlapce a dívky zavedeny jednotné vyučovací osnovy.⁵⁴ Střední dívčí školy vznikaly až „*když společnost přijala myšlenku, že také neprovdaným či ovdovělým ženám je třeba nabídnout důstojnou existenci*“⁵⁵, tedy až od sedmdesátých let. Podle soudobého mínění bylo pro dívky vyšší vzdělání přežitkem, který nemohly v běžném životě nikterak upotřebit, a navštěvování každodenní výuky jen další bezúčelnou aktivitou zdržující od práce v domácnosti. Takový přístup byl nesčetněkrát podroben kritice.

To dokládá dopis uvedený na stranách Ženských listů, který pod pseudonymem Tetka z Tetína napsala Eliška Krásnohorská:

„A Vy, vlastenecký otče, místo abyste jí pověděl, že vědění její bude jí nejlepší útěchou, nejlepším přítelem v životě, že jen jím celý svět stává se šťastnějším, volnějším a lepším, že každý stupínek vědomosti povznese ji výše na cestě k dobru a otevře jí krásnější rozhled po světě, že třeba jest k učení veliké trpělivosti, jako k setí a k čekání, neboť úroda neobjeví se hned, za to však často mnohem později, v době nenadálé, v době nejtěžší potřeby, kdy každá jiná útěcha i pomoc selže, - místo abyste jí těmito důvody rozumnými ukázal užitečnost vědění a tím lenivou její hlavičku povzbudil, podíváte se na knihu, a nechť si to geometrie nebo dějepis literatury, neb cokoli vědeckého, zahučíte: „věru nevím, k čemu ty holky mají se trápit takovými zbytečnostmi“.⁵⁶

Skeptické názory na ženy s maturitou mnohdy plynuly také z přesvědčení mužů, že absolventky vyšších škol by pro ně představovaly konkurenci na pracovním trhu.⁵⁷

⁵³ BAHENSKÁ 2005: 32.

⁵⁴ LENDEROVÁ 1999: 64.

⁵⁵ LENDEROVÁ 1999: 65.

⁵⁶ TETKA Z TETÍNA. Ještě z vlasteneckého města X. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 116.

⁵⁷ BAHENSKÁ 2005: 39.

Jediným oborem, ve kterém mohly ženy působit, bylo učitelství a vychovatelství. Ovšem počítat musely s nižším platem, než který dostávali jejich mužští kolegové.⁵⁸

Od šedesátých let 19. století docházelo k nárůstu ženského sdružování v rámci organizovaných zájmových spolků. Ohniskem spolkové činnosti v českých zemích byla Praha,⁵⁹ na venkov a do dělnických kruhů pronikla ženská otázka v těchto letech jen minimálně.⁶⁰ Snahy o organizovanou ženskou činnost však i v prostředí Prahy narážely nejen na předsudky mužů, ale i na odmítavý postoj starší generace žen, která se jen těžko loučila s idylovou uzavřené domácnosti ve stylu biedermeierovském.⁶¹ Jednotlivé spolky se, co se týče náplně své činnosti a cíli, kterých chtěly dosáhnout, lišily. Vznikaly spolky dobročinné jako Spolek sv. Ludmily, který později díky invencím Marie Riegerové-Palacké (1833-1891) rozšiřuje oblast působení na pořádání praktických kurzů pro dívky. Podpora Vojty Náprstka (1826-1894)⁶² dala vzniknout Americkému klubu dam⁶³, vzdělávacímu, charitativnímu a vlasteneckému spolku, který budoucnost žen viděl v dosažení obecného vzdělání. Se stejným záměrem byla založena i Městská vyšší dívčí škola v Praze⁶⁴ nabízející dcerám honorace výuku cizích jazyků a domácích prací. V tomto období

⁵⁸ BAHENSKÁ 2005: 39.

⁵⁹ BAHENSKÁ 2005: 53.

⁶⁰ MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 215. ISBN 8071949205.

⁶¹ BAHENSKÁ 2005: 54-55.

⁶² Vojtěch Náprstek, filantrop, mecenáš, politik, zakladatel průmyslového muzea a propagátor technických novin, patřil k největším zastáncům práv žen ve druhé polovině 19. století. Pražskou měšťanskou společnost na svých přednáškách ohromoval pro český svět až příliš odvážnými tvrzeními o rovnocennosti mužů a žen. Náprstek zastával názor, že „žena je stejně schopná jako muž, stejně jako on se může podílet na nejrozmanitějších činnostech“. Srov.: LENDEROVÁ 1999: 240.

Spontánní návštěvy příznivkyň v této době radikálních tezí Vojtěcha Náprstka v domě U Halánků, kde Náprstek pobýval, postupně přerostly v aktivitu Amerického klubu dam. Díky protektorovi spolku a „advokátovi žen“ Vojtěchu Náprstkovi si ženy uvědomily absurdnost tradovaného mýtu o nízkých duševních schopnostech žen a rozhodly se mu čelit. Srov.: BAHENSKÁ 2005: 80.

⁶³ Americký klub dam oficiálně zahájil svou činnost 15. 1. 1865. Jeho náplní bylo vyplňování volného času žen vzděláváním skrze přednášky předních odborníků z různých oblastí a výpomoc sociálně slabším. Členská základna Amerického klubu dam zahrnovala výhradně Češky ze středních a vyšších vrstev pražské společnosti, starší šestnácti let a doporučené jinou členkou klubu. Srov.: LENDEROVÁ 1999: 241.

Mezi zakládající členky patřily Karolína Světlá, Sofie Podlipská, Věnceslava Lužická-Srbová, Eliška Krásnohorská a Teréza Nováková. V zákulisí Amerického klubu dam se zrodily myšlenky vedoucí ke vzniku pro ženy zásadních institucí. Členky Amerického klubu dam Karolína Světlá, Věnceslava Lužická a Marie Neffová a Eliška Krásnohorská daly vzniknout Ženskému výrobnímu spolku českému, spolku Domácnost i prvnímu dívčímu gymnáziu v Čechách. Srov.: BAHENSKÁ 2005: 87.

⁶⁴ Soukromý ústav byl založen v září 1863 radou královského města Prahy. Cílem nebylo připravit dívky k vykonávání pozdějšího povolání, ale vzdělávat své žáčky – převážně dcery z bohatých pražských rodin starší jedenácti let- pro potřeby rodiny a výchovy potomků. Dívky dostávaly „týtéž vědomosti, kteréž se poskytují mladíkům na školách středních“, tedy znalosti z náboženství, psychologie, estetiky, dějepisu, zeměpisu a z přírodních věd. Vyučován byl jazyk český i jazyky cizí. Pro dobro žaček se však znalosti ze všech uvedených oborů raději „přispůsobují (...) soukromým potřebám dcer rodin vzdělaných“. Tomu odpovídal i rozvrh hodin, který byl zcela v souladu s vytyčeným záměrem soukromé školy. Prioritou dívčího vzdělání podle Vyšší dívčí

vznikaly také spolky, jejichž nahlížení na problematiku dívčího vzdělávání a zaměstnávání žen, zvláště neprovdaných a ovdovělých, mělo pro řešení sociálního aspektu ženské otázky zásadní význam. Důraz na praktickou výuku dívek kladl Ženský výrobní spolek český. Ryze praktická byla výuka v kuchařské škole, kterou spravoval spolek Domácnost⁶⁵ hlásící se k odkazu Magdaleny Dobromily Rettigové a jejímu poklidnému feminismu.⁶⁶ Absolutním protipólem k vizím spolku Domácnost byl radikální spolek Minerva, v jehož rámci se Eliška Krásnohorská dovolávala přístupu žen na univerzity.

Přestože se jednotlivé směry české ženské emancipace reprezentované uvedenými organizacemi v mnohém rozcházejí, jedno mají společné. A to zastávání a prosazování názoru, že i žena je ve společnosti a v národě důležitá a je schopná vykonávat práci stejně dobře jako muž.⁶⁷ Akcentování vlasteneckých ideálů, spjatých s národní emancipací, vystřídal zájem ženských kruhů o ekonomické a sociální otázky řešící naprostou závislost na manželovi.⁶⁸ Uvědomme si totiž, jaká byla situace středostavovských žen. Očekávalo se od nich, že si najdou výhodnou partii, která povznese status rodiny. Zůstala-li dívka „na ocet“, byla nucena bydlet u příbuzných. Podle zásady, dodržované jak mezi aristokraty, tak i v prostředí měšťanstva, žila neprovdaná žena v rodině svého bratra, v jehož domácnosti vypomáhala – vařila, šila, starala se o děti.⁶⁹ Jakákoliv práce mimo sféru rodinnou, která by svobodné ženě-měšťance zajistila samostatné živobytí, byla pro soudobou společnost

školy a jejího ředitele dr. Viléma Gablera, jehož názory daly vzdělávací instituci její podobu, byly předměty, zahrnující „veškerý obor ženského žití v rodině“ – tedy ruční práce, „což pro vzdělanou řiditelku domácnosti zajisté důležité“. A to po celá desetiletí, kdy byla škola začátkem otevřena. Vyšší dívčí škola neměla, na rozdíl od škol Spolku sv. Ludmily a Ženského výrobního spolku českého, „na zřeteli dívku na sebe samu a na své ruce odkázanou, jako dívku, která požívajíc ochrany rodinné, v rodině též nachází cíl svého života, i pěstuje vše, čeho jest třeba vzdělané společnosti, vychovatelce, matce, hospodyně“. Srov.: Ženské listy. 1874, č. 8, s. 69-70. Důrazem na ovládnutí znalostí vhodných pro dobré hospodyně, vlastenky a inteligentní společnice pro budoucí chotě se škola profilovala i v dobách, kdy začaly ženy své místo vidět jinde než u plotny. Pro ně byly určeny školy odborné, které dívkám poskytovaly kvalifikovanou průpravu k povolání. Srov.: BAHENSKÁ 2005: 40-52.

⁶⁵ Ženský spolek Domácnost založila Věnceslava Lužická roku 1885 při příležitosti stého výročí úmrtí Magdaleny Dobromily Rettigové. Spolek provozoval kuchařské kurzy, kterých se mohly zúčastnit osmnáctileté a starší dívky z movitějších středostavovských rodin. U absolventek kurzů díky svým bohatým rodinám zaopatřených se nepředpokládalo, že by v budoucnu nastoupily na profesní dráhu kuchařek. Spolek Domácnost se na rozdíl od většiny ostatních ženských spolků setkal s nebyvalou podporou mužských kruhů. Důvodem podle Lenderové bylo to, že se jednalo pro osmdesátá a devadesátá léta 19. století o dosti netypický spolek, který se v žádném případě nedá označit za feministický. Členky Domácnosti neusilovaly o zrovnoprávnění s muži. Naopak akcentovaly představu, vyznávanou již Rettigovou – žena je nešťastnější v kuchyni, když může vařit něco dobrého pro své nejbližší, protože „jen spokojený a dobře nakrmený muž může úspěšně pracovat ve prospěch národa“. Srov.: LENDEROVÁ 1999: 248.

⁶⁶ BAHENSKÁ 2005: 74–75.

⁶⁷ LENDEROVÁ 1999: 240.

⁶⁸ BAHENSKÁ 2005: 81.

⁶⁹ LENDEROVÁ 1999: 74.

nepřípustná.⁷⁰ V podobné situaci jako ženy neprovdané byly vdovy. Problematika zajištění živobytí mladých ovdovělých žen, jejichž počet byl nezanedbatelný, byla silným argumentem propagátorkám ženské emancipace pro potřebu vzdělání dívek. Díky němu by totiž nedocházelo k tomu, že se neprovdané a ovdovělé ženy o sebe nedokáží samostatně postarat.⁷¹ Argumentování zaměstnáním pro ženy umožnila také industrializace spojená s posledními dvaceti lety 19. století. Hrubá mužská síla byla na mnoha místech nahrazena stroji a prudce se rozvíjející terciární sféra průmyslu dala možnost pracovat i ženám.⁷²

⁷⁰ LENDEROVÁ 1999: 75.

⁷¹ BAHENSKÁ 2005: 23.

⁷² MATĚJČEK, Jiří. Nedorozumění historiografů/ek? Fasety patriarchy a emancipace žen. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 217. ISBN 8071949205.

2. ŽENSKÉ LISTY A VĚNCESLAVA LUŽICKÁ

2.1. VZNIK ŽENSKÝCH LISTŮ

Emancipaci žen se Julius Grégr (1831-1896)⁷³, nakladatel časopisu *Květy*, věnoval cíleně ještě před vydáváním samostatné přílohy *Ženské listy ke Květům*.⁷⁴ Na stránkách týdeníku *Květy* se články určené výhradně ženským čtenářům a jejich postavení ve společnosti objevovaly už od sedmdesátých let 19. století.⁷⁵ Podoby samostatné přílohy ke *Květům* (jako doplnění české mutace německého módního Bazaru) nabyly *Ženské listy* roku 1871, a to na popud členek Amerického klubu dam.⁷⁶ Periodikum určené „spanilomyslným dcerám československým“⁷⁷ a jejich zájmům vycházelo každý měsíc a bylo psáno výhradně česky. Vedením přílohy byl pověřen spolek dam v čele s Karolínou Světlou (1830-1899), Věnceslavou Lužickou (1832-1920), Emilií Macháčkovou a Sofií Podlipskou (1833-1897).⁷⁸

O post hlavní redaktorky se vedly spory. Věnceslava Lužická byla tou, která se s nakladatelem Juliem Grégrem smluvila na tom, aby byla vydávána příloha ke *Květům* určená ženám a jevila se jako vhodná adeptka na pozici vedoucí redaktorky měsíční přílohy *Květů*. Protože však byla Lužická vyčítána neznalost pražských poměrů, způsobená jejím původem z venkova⁷⁹, žádala Karolína Světlá, aby funkci šéfredaktorky listu zastávala Sofie Podlipská - persona, která už měla v ženském hnutí vybudované postavení a těšila se dobré pověsti. Přes výhrady Světlé však Lužická post hlavní redaktorky obhájila.⁸⁰ Na stránkách *Ženských listů* - přílohy *Květů* byla věnována plná pozornost ženské otázce, úspěchům žen českých i žen ze zahraničí na poli emancipačních snah. Příloha *Květů* sbližovala „duševně dcery československé“⁸¹. *Ženský časopis* dal ženám příležitost

⁷³ Julius Grégr- 19. prosince 1831 Březhrad u Hradce Králové – 4. října 1896 Důl u Libčic nad Vltavou – český novinář a politik, zakladatel a vlastník deníku *Národní listy* a časopisu *Květy*, spoluzakladatel *Národní strany svobodomyšlné*, poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady.

Srov.: HOLEČEK, Josef. *Tragédie Julia Grégra*. Praha: F. Topič, 1914.

⁷⁴ Desetiletí *Ženských listů*. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1.

⁷⁵ HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, s. 61. ISBN 978-80-7308-282-6.

⁷⁶ MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury*. Praha: ACADEMIA, 2008, s. 1825-1831.

ISBN 978-80-200-1671-3.

⁷⁷ HECZKOVÁ 2009: 60.

⁷⁸ tamtéž

⁷⁹ Lužická se do Prahy přistěhovala do Prahy až po smrti manžela, tj. v roce 1867.

⁸⁰ HECZKOVÁ 2009: 60.

⁸¹ Program. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 1.

si „pohovořiti o pravých a hlavních potřebách svých“ a „povednávati o svých záležitostech“⁸². Ovšem už na konci roku 1871 přešlo periodikum Květy i se svými přílohami do vlastnictví nakladatelství Světozor. Toto nakladatelství s časopisem určeným výhradně ženám nepočítalo, „čimž pro dcery českoslovanské nastala skutečně citelná mezera v časopisectvu českém“⁸³.

Česká vlastenecky orientovaná inteligence si však plně uvědomovala nutnost vydávání periodika pro ženy, protože, jak situaci později roku 1873 osvětlovaly samy samostatné Ženské listy pod vedením Věnceslavy Lužické ve svém „Programu“, pro „každý probudilejší národ“⁸⁴ bylo nezbytné „vykázati se časopisem ženským, v němž se zrcadlí pokročilost a uvědomělost nejen dcer jeho, nýbrž i národu celého“⁸⁵. Z tohoto prohlášení je patrné, že ženská otázka byla českou společností vnímána jako záležitost týkající se nejen žen, ale i mužů (vzpomeňme na stěžejní úlohu žen při vychovávání potomků – uvědomělých Čechů). To potvrzuje další prohlášení uvedené v „Programu“ samostatných Ženských listů z roku 1873 - „pokrok mužův ohrožen jest zpátečnictvím, nevědomostí a nevzdělaností žen, pokrok žen pak značí i všeobecný pokrok národní“⁸⁶. V tomto tkvěla myšlenka českého raného feminismu – posílit sebevědomí národa, neboť „národ tvoří velkou rodinu, a matka vlast žádá totéž od synů svých, čeho žádá od nich každá jiná matička, která děti své miluje“⁸⁷.

Novým nakladatelem a vydavatelem Ženských listů se stal příznivec a podporovatel ženského hnutí František Augustin Urbánek (1842-1919)⁸⁸, který neváhal vložit finanční prostředky v nejistý a jak se později ukázalo nepříliš výnosný podnik vydávání ženského časopisu.⁸⁹ Vydavatelství Fr. A. Urbánek⁹⁰ začalo vydávat Ženské listy roku 1873

⁸² Program. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 1.

⁸³ tamtéž

⁸⁴ tamtéž

⁸⁵ tamtéž

⁸⁶ tamtéž

⁸⁷ *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 50.

⁸⁸ František Augustin Urbánek – 23. 11. 1842 Moravské Budějovice – 4. 12. 1919 Praha – nakladatel a národní buditel; aktivně se zapojoval do spolkového života, překládal původní díla do češtiny, byl spolupracovníkem Riegrova Slovníku naučného a podporoval slovanské snahy. V listopadu 1871 založil půjčovnu knih, kterou v dubnu 1872 rozšířil o nakladatelství. Srov.: MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury*. Praha: ACADEMIA, 2008, s. 1129-1136. ISBN 978-80-200-1671-3.

⁸⁹ Desetiletí Ženských Listů. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1.

⁹⁰ Vydavatelství Fr. A. Urbánek – působnost 1871 – 1949 – pražské nakladatelství Františka Augustina Urbánka, které vydávalo převážně operní a operetní libreta a divadelní hry, původní literaturu pro děti a mládež, pedagogické příručky, učební pomůcky a hudebniny. Vydávalo bibliografické časopisy, pedagogické časopisy, lidový kalendář Čechoslovan (1873-75), ženský kalendář Tetin (1873-75), Ženské listy, které v letech 1873-74 za hlavního spolupracovníka Lužické redigoval sám vydavatel Urbánek. Od konce 19. století převážilo vydávání hudebnin. Srov.: MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury*. Praha: ACADEMIA, 2008, s. 1129-1136. ISBN 978-80-200-1671-3.

jako samostatný měsíčník. Pozici hlavní spolupracovnice nakladatele zůstala Věnceslava Lužická. Ženské listy se tak staly „jedinkým a prvním samostatným časopisem ženským v literatuře česko-slovenské“⁹¹.

2.2. VĚNCESLAVA LUŽICKÁ (1835-1920)

„Autorka próz s ženskou tematikou, knih pro mládež a výchovných a popularizačních publikací; publicistka, redaktorka, pracovnice v ženském hnutí a v dobročinných a vzdělávacích spolcích“⁹² - takto charakterizuje Lexikon české literatury Věnceslavu Lužickou, vlastním jménem Annu Srbovou, rozenou Kubátovou. Po absolvování základní školy a soukromé středoškolské přípravy v rodných Hořicích, kde se učila literaturu, hudbu, ruční práce a vedení domácnosti, nastoupila roku 1849 do německo-francouzského vzdělávacího ústavu pro dívky v Praze. Poté se vrátila do Hořic a pracovala jako písárka v loterním úřadě svého otce. Roku 1854 se provdala. Manžel ji v jejích literárních a dobročinných činnostech velmi podporoval.

Poté, co roku 1867 ovdověla, se i s dětmi přestěhovala do Prahy. Zde se naplno projevil její schopnosti, neboť jí už nic nebránilo v seberealizaci. Lužická se stala důležitou členkou mnohých ženských vlasteneckých organizací. Aktivně se zúčastňovala práce ve vlasteneckém Pěveckém spolku Beseda, byla zakládající členkou vzdělávací organizace zaměřující se na ruční práce a jejich vyučování na pražských dívčích školách, angažovala se i v dobročinném Spolku sv. Ludmily.⁹³ Věnovala se tématům ženské otázky a vzdělávání žen, o kterých i přednášela. Roku 1869 se podílela na zakládání Tělocvičného spolku paní a dívek pražských, stála u zrodu Ženského výrobního spolku o tři roky později, roku 1897 jako předsedkyně zahajovala 1. sjezd žen československých, byla členkou zakládajícího výboru Prvního českého penzionátu pro dívky, který vznikl roku 1900, a protektorkou Ústředního spolku českých žen.⁹⁴ Na počest Magdaleny Dobromily Rettigové založila roku 1885 ženský spolek Domácnost provozující kuchařské kurzy.

⁹¹ Spanilým našim odběratelkám! *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 47.

⁹² FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

⁹³ tamtéž

⁹⁴ tamtéž

„Do pražské literární společnosti ji uvedl vzdálený příbuzný G. Pfleger Moravský⁹⁵, který ji vyzval ke spolupráci se Světozorem a seznámil ji s členy družiny májové (stýkala se pravidelně především s K. Světlou, S. Podlipskou a V. Hálkem).“⁹⁶ Ženská otázka ovlivnila jak její práci publicistickou, tak tu literární. Lužická spoluzakládala knižnici pro ženy Libuše, matice zábavy a vědění, redigovala první a druhý ročník Ženských listů a od roku 1889 časopis Lada⁹⁷. Pro její prózy, určené dospělým nebo mládeži, bylo stěžejní sociální postavení žen a dívek. Hrdinové, obvykle sirotci, nalezenky nebo vyděděné šlechtičny, prožívají „sentimentální příběhy, jejichž základní myšlenka se často ztrácí v množství podružných, neústrojných epizod“⁹⁸ na pozadí romantických kulis. Východiskem z krutých sociálních poměrů, v nichž titulní postavy žijí, je pro Lužickou sebevzdělávání a lidumilnost. Romány a povídky Lužické jsou zcela podřízeny didaktickému účelu – utvrzení dívek a žen v jejich roli „ženy, vlastenky, dobré a skromné manželky a matky, spokojené se svým údělem a bez touhy po zásadnější změně“⁹⁹. Kritici většinou literárních děl Lužické neodpustili, že „jednání postav je často nemotivované a nelogické, nechybí ani patetické sebevraždy a vyhledávání smrti na bojišti pro nešťastnou lásku“¹⁰⁰. Zato čtenářsky byly publikace jako Královna plesu (1874), Salomena (1887), Polednice (1891), U potoka stříbrného (1901), Polní lilie (1909) nebo Vymodlená (1910) velmi oblíbené.¹⁰¹

2.3. PROGRAM ŽENSKÝCH LISTŮ ZA REDIGOVÁNÍ LUŽICKÉ

Úkolem Časopisu pro záležitosti žen a dívek československých, jak zněl podtitul Ženských listů za redakce Věnceslavy Lužické, tedy v letech 1873 a 1874, bylo seznamovat Češky „s působením spolkovým, lidumilným a dobročinným jak národu českého, tak i národův

⁹⁵ Gustav Pfleger Moravský – 27. července 1833 Karasín – 20. září 1875 Praha - básník, prozaik a dramatik; vrstevník a souběžec májovců. Tvůrce prvního českého sociálního románu s romanticky stylizovanou zápletkou, básník promítající do lyrických veršů i epického příběhu subjektivně prožívaný světobol, autor historických dramát i komedií a frašek, divadelní kritik. Srov.: OPELÍK, Jiří, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 898. ISBN 80-200-0708-3.

⁹⁶ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

⁹⁷ Časopis Lada, přílohu magazínu Módní svět, převzala Lužická roku 1989 od Pavly Moudré. Periodikum se převážně soustředilo na podávání rad ohledně vedení domácnosti mladým dívkám a ženám. Lužická redigovala časopis Lada po třicet let. Srov.: FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*.

Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

⁹⁸ FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993, s. 1254. ISBN 80-200-0469-6.

⁹⁹ tamtéž

¹⁰⁰ tamtéž

¹⁰¹ tamtéž

*jiných*¹⁰² a přesvědčit je o důležitosti povinností žen vůči rodině a národu, tedy aby „*milovaly (...) povolání své ženské*“¹⁰³. Dle soudobých názorů totiž mohla o rodinu řádně pečovat jen žena vzdělaná. Zvláštní důraz měl být dle Programu Ženských listů kladen na seznamování čtenářek s pokroky na poli ženského vzdělávání, zvláště když „*dobré školství jest základem velikosti národův*“¹⁰⁴.

Stanovených cílů mělo být dosaženo pomocí poučných úvodních článků, životopisů známých osob „*vynikajících v dějinách, v literatuře i v umění*“¹⁰⁵, otiškování dopisů, „*kteřé by dcery československé vzájemně sblížovaly*“¹⁰⁶, příspěvků s literární tematikou i zábavných textů. Redakce si vzala za cíl přinášet pravidelné zprávy o činnosti ženských spolků. Důležitým prvkem obsahu Ženských listů, souvisejícím s žádoucím rozvojem ženského zájmu o estetickou a národní literaturu, měla být doporučení na nově vycházející knižní tituly autorů „*českých, jinoslovenských i cizích, jež lze poroučeti našim paním a dívkám, a jež i záhodno a užitečno, aby přečetly*“¹⁰⁷ a uveřejňování původních beletristických prací. Politická témata byla dle programového prohlášení z obsahu feministického měsíčníku striktně vyloučena.

Články byly psány „*slohem prstonárodním*“¹⁰⁸. Tento jednoduchý styl tematické i jazykové výstavby jednotlivých odborných i uměleckých textů byl nezbytný, protože záměrem periodika bylo, aby se o ženskou otázku začal zajímat co nejširší okruh čtenářek různého věku a z různých společenských tříd. Časopis si chtěl proklestit „*dráhu do rodin a k srdcím ženštin všech*“¹⁰⁹, čemuž odpovídala i tematická různorodost příspěvků. Přestože se pisatelé příspěvků snažili dodržovat požadavek na srozumitelnost, celková grafická úprava prvních ročníků byla poměrně nepřehledná a zmatená.

2.4.GRAFICKÁ ÚPRAVA A DISTRIBUCE ŽENSKÝCH LISTŮ

Ženské listy vycházely po celou dobu vydávání první den v měsíci a předplatitelkám byly doručovány poštou nebo donáškou do domu. Předplatné bylo nabízeno čtvrtletní,

¹⁰² Program. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 1.

¹⁰³ tamtéž

¹⁰⁴ tamtéž

¹⁰⁵ tamtéž

¹⁰⁶ tamtéž

¹⁰⁷ tamtéž

¹⁰⁸ tamtéž

¹⁰⁹ tamtéž

půlroční nebo celoroční. Forma listu za doby redigování Lužickou nezaznamenala žádné vizuální změny. Číslo prvního a druhého ročníku redigovaných Lužickou měla podobu sešitku, čítajícího osm až patnáct stran.

Hlavička Ženských listů obsahovala název periodika, vyvedený ozdobným typem písma, a podtitul listu. Nad názvem měsíčníku je v levém rohu titulní stránky uvedeno, o jaký se jedná ročník, uprostřed titulní stránky je udáno místo a datum vydání a v pravém rohu číslo vydání. Pod podtitulem jsou zmíněni odpovědní vedoucí listu, tedy „hlavní spolupracovnice“ Lužická a vydavatel a nakladatel Urbánek, a udány informace ohledně periodicity, předplatného a adresy redakce. Redakce zajišťovala také administraci a expedici Ženských listů. Od druhého čísla prvního ročníku je v hlavičce listu také uvedený obsah daného čísla časopisu.

Sazba listu spočívala v zalomení textů do dvou sloupců, na stranách dvě až pět byla navíc přidána vodorovná tenká linka, která strany rozdělovala napůl. Na horní polovinu listu byly umístěny články „hlavní“ – tedy ony články estetické, zdravotní a o ženském vzdělání – které byly rozděleny do dvou sloupců na pokračování. Na dolní polovině stránky byla připojena pravidelná rubrika Feuilleton. Od šesté strany listu a na zbylých stranách opět horizontální členění odpadá a vzhled těchto stran je totožný se stranou titulní.

2.5. RUBRIKY ŽENSKÝCH LISTŮ A JEJICH OBSAHOVÁ PODOBA

2.5.1. ÚVODNÍ ČLÁNKY

Úvodní články měly mít, dle programu Ženských listů¹¹⁰ uvedeného v prvním čísle v roce 1873, podobu článků mravoučných a zdravotních a pojednání s výchovatskou tematikou. Opomenuta neměla být ani oblast kulturní a estetická, protože bylo záhodno, aby čtenářky „*milovaly všechno dobro a krásu*“¹¹¹. Realita ovšem byla jiná. Slibované zdravotní články zastupoval jediný obsáhlejší příspěvek¹¹² Věnceslavy Lužické, který měl podobu opěvování práce zdravotních sester v lazaretech. Totožnou tematikou se zabývá

¹¹⁰ Program. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 1.

¹¹¹ *tamtéž*

¹¹² LUŽICKÁ, Věnceslava. Dobrovolná služba v nemocech. *Ženské listy*. 1873, č. 2, s. 9-11.

i krátká poznámka Ošetřovatelky nemocných¹¹³ od Augustiny Opicovy. Příspěvky mužských odborníků reflektují otázku ženskou ve světě i v českém prostředí.

„Příspěvek k otázce ženské“¹¹⁴, tak zní podtitul článku O obleku dám¹¹⁵, který pojednává o ženském odívání. Zatímco Eliška Krásnohorská později - v prvním čísle šestého ročníku Ženských listů pod pseudonymem Bětka Rozmarná - napsala, že posedlost žen módou a odíváním „jest něco, čím by – běda! běda! – Schopenhaueriané“¹¹⁶ (nejnezdvořilejší lidé na světě, milé dámičky!) mohli velmi nebezpečně dokládati své teorie o nízké inteligenci, nepřemožitelné ješitnosti a povrchnosti ženského pohlaví“¹¹⁷, redakce pod vedením Lužické k strojení se zaujímala jiné stanovisko. Autor článku konstatuje, že „nehezká ženština“¹¹⁸ je „podezřelý predikát“¹¹⁹. Dokonce ženy přímo vybízí, aby se o svůj vzhled patřičně staraly, protože „ženština ve společnosti nepůsobí tím, co pracuje, nýbrž tím, co jest aneb spíše tím, co býti se zdá“¹²⁰. Zatímco „muž dovede platnosti si zjednatí bystrostí ducha“¹²¹, od ženy se i na stranách ženského emancipačního periodika čeká, že „vše vynakládá na zevnější osobnost' svou, na které u ní téměř vše závisí“¹²². V podobném duchu je psána i stať O kráse tělesné¹²³.

Články s výchovatelkou tematikou zastupuje příspěvek Ludovíta Budeckého Některé vady u vychování¹²⁴ prosazující autoritářskou výchovu potomků a varující rodiče před rozmazlováním dětí, estetické zase Holub u Slovanův¹²⁵ od Primuse Sobotky mapující zobrazování holoubka jako symbolu slovanských národů v českých písních a stať o významných spisovatelkách české literatury¹²⁶ jako Božena Němcová, Marie Čacká, Magdalena Dobromila Rettigová aj.

¹¹³ OPICOVA, Augusta. Ošetřovatelky nemocných. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 4.

¹¹⁴ O obleku dám. *Ženské listy*. 1873, č. 3, s. 17.

¹¹⁵ O obleku dám. *Ženské listy*. 1873, č. 3, s. 17-19.

¹¹⁶ Příznivci učení německého filosofa 19. století Arthura Schopenhauera. Ten v díle Svět jako vůle a představa označil ženu za „polovičního člověka“, bytost, která je v životě odsouzena k trpění, porodním bolestem, péči o dítě a poddanství muži. Srov.: SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997. ISBN 80-901-9164-9.

¹¹⁷ ROZMARNÁ, Bětka. Modní žurnály. *Ženské listy*. 1878, č. 1, s. 7.

¹¹⁸ O obleku dám. *Ženské listy*. 1873, č. 3, s. 17.

¹¹⁹ tamtéž

¹²⁰ tamtéž

¹²¹ tamtéž

¹²² tamtéž

¹²³ SEDLÁČEK. O kráse tělesné. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 79-81.

¹²⁴ BUDECKÝ, Ludovít. Některé vady u vychování. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 81-82.

¹²⁵ SOBOTKA, Primus. Holub u Slovanův. *Ženské listy*. 1873, č. 2, s. 11-13; č. 3, s. 19-21.

¹²⁶ BAYER. Žena v literatuře české. *Ženské listy*. 1874, č. 3, s. 17-21; č. 4, s. 28-32.

2.5.2. RUBRIKA „FEUILLETON“

Tato rubrika obsahovala básně různých výhradně ženských autorek, obvykle nikterak vysoké kvality, a delší beletristické útvary. Většina prostoru v rubrice měsíčníku v letech 1873 a 1874, tedy za redakce Lužické, je věnována autorským počínům šéfredaktorky. Jiní autoři, píšící původní beletrii, mohli na stránkách Ženských listů v těchto letech publikovat svou tvorbu jen sporadicky.

Povídka, která doprovází celý první ročník, je Lužické Blouznění lásky¹²⁷. V povídce mladá dívka pod vlivem hloupých romantických příběhů, kterým se věnuje namísto toho, aby svůj čas trávila potřebnými domácími pracemi či vzdělávání se, přehlédne pravou lásku a zamiluje se do podvodného záletníka. Brzy se však ze svých chyb poučí. Hlavní hrdinka Teklička se vdá za hodného mladíka a záletník je potrestán. Z povídky Blouznění lásky číší tendence k výchování mladých dívek, jimž byla pravděpodobně povídka určená, ačkoliv stejně tak dobře mohl literární kus Lužické sloužit jako varovný příklad matkám dívek, jež měl varovat před tím, aby svým dcerám nakupovaly tehdy oblíbené, leč plytké čtení pro dívky. Lužická Blouznění lásky tyto povrchní a bezobsažné románky kritizuje a zároveň poukazuje na to, jak nezdravá je přebujelá fantazie dívek podporovaná takovouto četbou. Dalším příspěvkem Lužické je povídka na pokračování Stará panna¹²⁸, jejíž otiskování je zastaveno v květnovém čísle roku 1874 z důvodu změny redakce.

Prozaické příspěvky jiných autorů se objevují až od druhého ročníku Ženských listů. Publikována je povídka Z Krkonoš¹²⁹ od Josefíny Baštové, v níž je žena trestána únosem jediné dcery za to, že opustila svého muže. Provinění hrdinky ovšem není bráno nikterak osudově, protože důvodem k tomu, aby žena odešla od svého manžela, bylo to, že milovala rodný kraj více než jeho. Druhou uvedenou povídkou, jež nepochází od Lužické, je Pamětní prsten¹³⁰ Laška Gotharda tematizující tradiční motivy sentimentální prózy, tedy láska k milenci, k rodnému kraji a k matce. Poesii zastupují básně s námětem lásky k vlasti

¹²⁷ LUŽICKÁ, Věnceslava. Blouznění lásky. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 2-5; č. 2, s. 10-13; č. 3, s. 17-20; č. 4, s. 30-32; č. 5, s. 38-43; č. 6, s. 48-53; č. 7, s. 56-61; č. 8, s. 65-69; č. 9, s. 72-77; č. 10, s. 79-85; č. 11, s. 88-92; č. 12, s. 96-101.

¹²⁸ LUŽICKÁ, Věnceslava. Stará panna. *Ženské listy*. 1874, č. 3, s. 21-24; č. 4, s. 27-32.

¹²⁹ BAŠTOVÁ, Josefína. Z Krkonoš. *Ženské listy*. 1874, č. 2, s. 11-16; č. 3, s. 18-21.

¹³⁰ GOTHARD, Lašek. Pamětní prsten. *Ženské listy*. 1874, č. 1, s. 3-8.

nebo o lásce milostné od ženských autorek Anny Kutnohorské¹³¹ či Milady Trnavské¹³², většinou nevalné úrovně.

2.5.3. RUBRIKA „ZPRÁVY SPOLKOVÉ“

Pravidelnou rubrikou byly Zprávy spolkové. Rubrika měla seznamovat čtenářky s děním v ženských spolcích působících na území Čech a Moravy.

2.5.3.1. KOMITÉT PANÍ PRO DOZOR NAD VYUČOVÁNÍM ŽENSKÝM RUČNÍM PRACÍM NA ŠKOLÁCH OBECNÍCH V PRAZE

Nejčastěji je prostor rubriky věnován ženským ručním pracím a jejich vyučování na školách. Jedná se obzvláště o zprostředkování dění v ženské organizaci Komitét paní pro dozor nad vyučováním ženským ručním pracem na školách obecních v Praze. Komitét vznikl zásluhou pražské městské rady a jejímu zájmu o stav výuky industriálních předmětů jako pletení, šití nebo vyšívání na školách v Praze. Prošetřením panující situace byla pověřena právě Věnceslava Lužická. Výsledkem pozorování bylo vypracování návrhu ke zlepšení pro ženské ruční práce nepříznivé situace. Do doby než byl projekt městskou radou schválen, mělo vyučování mnoho nedostatků. Sama Lužická ponejvíce kritizovala docházku dívek do škol obecně, která kvůli panující chudobě dívek a nedbalosti matek, které nepovažovaly za nutné posílat své dcery do škol, byla nízká. Samotná výuka ručních prací podléhala nesystematičnosti, neexistenci metodologie a terminologie v českém jazyce. Tyto nedostatky se projevovaly v nedostatečné odborné kompetenci mnohých učitelek a v postavení učitelek ručních prací v pedagogickém sboru. Vyučující industriálních předmětů nebyly považované za plnohodnotné členky sboru, s čímž souviselo nízké platové ohodnocení a téměř nulová prestiž tohoto povolání.

Ženské listy v jednotlivých číslech pod redakcí Lužické upozorňují na důležitost této nauky. Ženské ruční práce byly nedílnou součástí vzdělání dívek, neboť „*tvorí taktěž důležitou část celku, jejichž znalost' praktická i teoretická není méně potřebnou každé dívce*“

¹³¹ KUTNOHORSKÁ, Anna. Mým dítkám. *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 48; č. 4, s. 26.

¹³² TRNAVSKÁ, Milada. Můj ideál. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 82.

*jako jakákoliv jiná, která směřuje k zdokonalení domácího hospodářství*¹³³. Podle prohlášení Komitétu paní pro dozor nad vyučováním ženských ručních prací na obecních dívčích školách pražských uvedeného na stranách Ženských listů mělo „*vyučování ženským ručním pracím velkou paedagogickou důležitost ve výchování ženské mládeže*“¹³⁴ a bylo nezbytné poučit žačky o jejich kráse a nutnosti v jejich budoucím životě.

Návrh ke zlepšení vyučování ženským ručním pracím, zveřejněný ve druhém čísle prvního ročníku Ženských listů, byl schválen a uveden v praxi, což je čtenářkám měsíčníku záhy oznámeno rozsáhlou zprávou. Nově zavedený systém výuky ve školách podle redakce Ženských listů „*jeví se býti velmi prospěšným*“¹³⁵ pro žačky i pro pedagožky. „*Dámy komitétu i učitelky proniknuty jsou důležitostí ženských ručních prací, slouží dobrému podniku s láskou a v úplném srozumění <...>*“¹³⁶ Přesto postavení učitelek a ženské školství obecně „*nedosáhlo tím arci ještě onoho stupně a oné důležitosti, jakověž vyžaduje samo sebou ruch doby naší, a jaký sama příroda vykázála ženám ve školství, určivši ženu za vychovatelku pokolení lidského*“¹³⁷. Komitétem, jehož byla Lužická předsedkyní, se opakovaně zabývají nejen Zprávy spolkové, ale i rubrika Drobné zprávy a je častým předmětem hlavních článků.

2.5.3.2.SPOLEK PANÍ SV. LUDMILY V PRAZE

Často jsou v příslušné rubrice Ženských listů zmiňovány aktivity charitativního Spolku paní sv. Ludmily v Praze¹³⁸, založeného roku 1851 k podpoře chudých žen, v němž Lužická působila. Charitativní spolek nemálo ovlivnil ženské emancipační hnutí v Čechách. V dobách svého vzniku byl jedinou asociací, v níž se ženy sdružovaly, a i po svém zániku byl vzorem pro nově založené spolky českých žen.¹³⁹ Jak píše Ženské listy, sdružení spjaté s osobností Marie Riegrové-Palacké vzniklo roku 1851 s jediným cílem – podporovat „*výhradně jen vdovy a sice vdovy, jež nejsou příslušny k obci pražské a jimž by se tudíž místní*

¹³³ Ženské listy. 1873, č. 5, s. 42.

¹³⁴ Návrh ku zlepšení vyučování ženským ručním pracím. Ženské listy. 1873, č. 1, s. 4.

¹³⁵ Ženské listy. 1873, č. 5, s. 42.

¹³⁶ tamtéž

¹³⁷ Ženské listy. 1873, č. 5, s. 43.

¹³⁸ Spolek paní sv. Ludmily vznikl roku 1851 za účelem podpory chudých vdov. V rámci spolku roku 1865 vznikla průmyslová škola dívčí v Praze, v níž se chudé dívky učily základům profese hodící se pro ženy. Důvodem vzniku školy byla snaha předcházet chudobě žen jejich vyučením, aby se mohly samostatně žít v případě, že by ovdověly nebo se neprovdaly. Kvůli velké finanční zátěži, kterou pro Spolek paní sv. Ludmily škola znamenala, a neshodám ve výboru spolku škola brzy zanikla. Srov.: LENDEROVÁ 1999: 66.

¹³⁹ LENDEROVÁ 1999: 235.

podpory nedostalo“¹⁴⁰. Charitativní odbor ženského Spolku sv. Ludmily podporoval ženy na pokraji nouze cíleně – jednorázovými finančními dary „beze všeho okázalého veřejného vystupování, jak toho vůbec vyžaduje dobročinnost, která má prováděti blahodárné činy své“¹⁴¹. S postupem času se taková forma pomoci jevila jako nedostatečná. Řešením podle Riegrové-Palacké bylo poskytnutí chudobou postiženým ženám možnosti dlouhodobého výdělků. „Poměry naše společenské nevyžadují už tak výhradně almužny, která ukájí okamžitý hlad, jako více oné, která klade malé základy, na nichž by blahobyt rodin budovati se mohl“¹⁴², píše se v Jednatelské zprávě spolku paní sv. Ludmily v Praze za správní rok 1872 opět zveřejněné v Ženských listech. Nové impulsy pro charitu se čekaly od „upravení ženské výdělkové činnosti“¹⁴³.

Požadavek možnosti zajistit neprovdané či ovdovělé ženě povolání byl pro české ženské hnutí právě od poloviny šedesátých let 19. století stěžejním. Protože zaměstnávání nevzdělaných žen bylo v době aktivity Spolku sv. Ludmily téměř nemožné, usilovalo členstvo spolku o zřízení školy, v níž by se dívky naučily v odborných předmětech praktickým dovednostem potřebným při výkonu zaměstnání. Na účet Spolku sv. Ludmily byla zařízena a udržována průmyslová škola pro dívky z nejhudších poměrů, které prokázaly, že jsou studií hodny. Jak se z periodika dovídáme, dívky neplatily školné, naopak za provedenou práci v rámci školní výuky dostávaly zapláceno. Průmyslová škola Spolku paní sv. Ludmily i činnost spolku samého je v Ženských listech vyobrazena vždy v superlativě, což pramení z účasti redaktorky Lužické na dění ve spolku i ve škole. Ze zpráv věnovaných Spolku sv. Ludmily a jeho průmyslové škole se tedy na stranách Ženských listů nedozvídáme, že se absolventky učebních kurzů šití, kreslení a rytectví, malby na porcelán a sklo nebo účetnictví potýkaly s nedostatkem pracovních míst. Jak upozorňuje Lenderová, předsudky vůči tomu, aby ženy pracovaly mimo rodinu a ještě za tuto práci dostávaly plat, způsobovaly, že pražští řemeslníci ženy, tedy absolventky spolkové průmyslové školy nevyjímaje, nezaměstnávali.¹⁴⁴ Ani vystoupení největší podporovatelky průmyslové školy Marie Riegrové-Palacké ze spolku kvůli rozbrojům s ostatními členkami není sledováno, ačkoliv znamenalo zásadní obrat dění ve spolku zpět k výhradně charitativním činnostem.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Ženské listy. 1873, č. 8, s. 67.

¹⁴¹ Ženské listy. 1873, č. 8, s. 66.

¹⁴² Ženské listy. 1873, č. 8, s. 67

¹⁴³ tamtéž

¹⁴⁴ LENDEROVÁ 1999: 233.

¹⁴⁵ tamtéž

Místo k uveřejňování záznamů ze svých výročních schůzí dostával opakovaně i Ženský výrobní spolek český. V řádcích jeho činností věnovaných se zaobírá svými aktivitami, které mají přispívat ke zvýšení sociálního statusu žen a k národnímu uvědomění žen samých, jakými byly ku příkladu finanční záložna či telegrafický kurz, vykonanou dobročinností a školou průmyslovou a obchodní, kterou výrobní spolek založil a řídil.

Ve všech zmíněných spolcích Lužická působila. Stejně jako v případě uveřejňování původní tvorby ji tak můžeme obviňovat z prosazování vlastních zájmů. Zvláště, když jsou v příspěvcích z těchto spolků čtenářky Ženských listů žádány o finanční příspěvek ve prospěch daných ženských organizací:

„Nehledě na dary a oběti, které paní výboru přinášejí, nedostačují příjmy naše účeli našemu vytknutému.(...) Protož vznášíme ke všem dobrodincům a lidumilům snažnou prosbu, by hojnými dary a příspěvky podporovati ráčili výbor paní, by tento ve prospěch chudé a nuzné mládeže školky mateřské vykonati mohl služby lidumilné tou měrou, kterou toho netoliko příležitost ale i nutná potřeba se býti jeví.“¹⁴⁶

Mimo tato seskupení jsou v prvních dvou ročnících, tedy v ročnících pod vedením Lužické, uveřejněny zprávy jen ze dvou jiných organizací – ze Spolku paní a dívek v Chrudimi a jednatelská zpráva z Ženského spolku „Zora“ v Táboře. O těchto institucích se však dozvídáme jen základní informace jako datum vzniku, počet členů a aktuální cíle.

2.5.4. RUBRIKY „DROBNÉ ZPRÁVY“ A „DOMÁCÍ ZPRÁVY“

Rubrika zpravovala čtenářky nejprve o úspěších žen v Čechách i po celém světě. Od osmého čísla prvního ročníku se obsah rubriky více vyprofiloval. Nově se Drobné zprávy soustřeďovaly výhradně na novinky ohledně ženské otázky ze zahraničí. Domácímu dění se po proměně obsahu původní rubriky Drobné zprávy věnovala rubrika Domácí zprávy. Ta zveřejňovala pozvánky na kulturní podniky pořádané nejrůznějšími aktivními ženskými spolky nebo na akce ve prospěch charitativních sdružení.

¹⁴⁶ Ženské listy. 1873, č. 7, s. 60.

2.5.5. RUBRIKA „LITERATURA A UMĚNÍ“

V rubrice Literatura a umění se redaktorky dle programového prohlášení z úvodního čísla periodika zavazovaly doporučovat čtenářkám původní české i překladové knihy a časopisy. Pro zařazení do rubriky nebylo podstatné, jsou-li tyto spisy vzdělávacího či zábavního charakteru nebo přinášejí-li informace o veřejném společenském dění. Hlavním kritériem pro zařazení spisu do rubriky bylo, aby se jednalo o knihy a časopisy, které „směrem ušlechtilým a obsahem svým hodí se pro rodinný kruh“¹⁴⁷. Čtete tudíž jak o knihách určených dětem, tedy o knihách, které bylo podle názoru Lužické záhodno potomkům číst, aby se v budoucnu chovaly jako uvědomělí národomilci, tj. se skrytou či explicitně formulovanou výchovnou funkcí,¹⁴⁸ tak o knihách filozofických a vychovatelských, které svoji orientaci na výchovu k lásce k národu a k esteticku nezastírají.

V listopadovém čísle prvního ročníku je vřele doporučovaný spis Josefa Durdíka *Karakter*¹⁴⁹. Recenzentky „přály si vřele a upřímně, aby dílo páně Durdíkovo nescházelo v žádné rodině, aby v ženských kruzích zdomácnělo úplně, aby paní a dívky naše pilně v něm četly“¹⁵⁰. A v podobném duchu byly psány všechny recenze. Nejednalo se proto o kritiky v odborném slova smyslu, ale pouze o kladná hodnocení a doporučení knih, které se hodily pro dobrou matku, vlastenku a hospodyně. Tedy pro dobově podmíněné hodnoty, které musely ženy dodržovat a které byly později samotnými Ženskými listy za dob Elišky Krásnohorské kritizovány.

Výjimkou je zhodnocení *Nauky o domácím hospodářství*¹⁵¹ Josefa Štumpfa. Jedná se o jedinou „recenzi“, která není primárně kladná a bez výhrad doporučující k přečtení. Lužická oceňuje záměr autora spisu poučit čtenářstvo v oblasti vedení domu, ovšem přehlédnutí důležitosti ručních prací při spravování hospodářství a příbytku považuje za velký nedostatek tohoto „návodu“:

„Jest to zvláštní pocit, uvidíme-li ku konci obšrné knihy malinký dodatek v několika listech, který je připojen a má pojednávalo ženských ručních pracích a jiném věděni, které v skutečném řízení domácnosti nesmí býti pouze dodatkem, nýbrž tvoří taktéž důležitou

¹⁴⁷ *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 6.

¹⁴⁸ Mezi knihy vhodné pro dětské čtenáře řadí Lužická například povídku pro mládež *Růže a bodlák* od J. Sokola, vydanou nákladem Fr. A. Urbánka. *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 50.

¹⁴⁹ *Ženské listy*. 1873, č. 11, s. 92.

¹⁵⁰ *tamtéž*

¹⁵¹ *Ženské listy*. 1873, č. 5, s. 41-42.

*část celku, jejichž znalost' praktická i teoretická není méně potřebnou každé dívce jako jakákoliv jiná, která směřuje k zdokonalení domácího hospodářství. <...> Není důstojno „ženských ručních prací a jiného vědění“, aby dodatkem těsnily se ku konci obšírného spisu <...>.*¹⁵²

Jak už bylo několikrát naznačeno, Lužická považovala ruční práce za důležitou součást entity ženy. Žena, která neovládala rukodělné práce, a mimo to také schopnosti vedení domácnosti, péče o děti a vaření, nebyla pro Lužickou „ženou“.

2.5.6. RUBRIKA „DOMÁCNOST“

Čtenářky se časopis snažil nalákat i typicky ženskými tématy, kterými se soudobé ženy obvykle zaobíraly, čímž myslíme kuchařské předpisy, doporučení na kosmetické přípravky a články o domácnosti. Právě tato rubrika zavdala další podnět k pozdějším kritikám Ženských listů. Rubrika Domácnost se totiž jeví jako tichý souhlas s panujícím územ, že žena patří do kuchyně a k dětem. V rubrice jsou uváděny rady od lékařů a odborníků v daných oblastech k problematikám, jakými jsou klady čištění vzduchu¹⁵³, potřebnost květin v domácnostech¹⁵⁴ a podobně. Odborník-muž je tím, kdo se zaslouhuje o osvětu žen a poskytuje jim „prostředky k šíření vzdělanosti a pokročilých názorů“¹⁵⁵ mezi ženským pohlavím.

2.5.7. RUBRIKA „GALERIE ZNAMENITÝCH ŽEN“

Pod tímto souhrnným názvem vycházely životopisy významných osobností „vynikajících v dějinách, v literatuře i v umění“¹⁵⁶. Vstupenkou mezi ženy, „jejichž jména

¹⁵² Ženské listy. 1873, č. 5, s. 42.

¹⁵³ O čištění vzduchu. Ženské listy. 1873, č. 7, s. 60-61.

¹⁵⁴ Květiny v domácnosti. Ženské listy. 1873, č. 1, s. 6-7.

¹⁵⁵ POŘADATELSTVO ŽENSKÝCH LISTŮ. Spisovatelům našim. Ženské listy. 1874, č. 7, s. 57.

¹⁵⁶ Program. Ženské listy. 1873, č. 1, s. 1.

*zaznamenává si genius národu v knihu svou zlatými písmeny*¹⁵⁷, byly dobročinné a charitativní skutky žen českých i lidumilek z ciziny.

2.5.8. RUBRIKY „DOPISY“ A „LISTÁRNA REDAKCE“

Ženské listy byly už od dob, kdy vycházely jako příloha ke Květům, veřejným orgánem českých žen. To platilo po celou dobu vydávání periodika bez ohledu na to, kým bylo obsazeno místo hlavní redaktorky a pořadatelky měsíčníku. Periodikum se tedy vyznačuje evidentní participací samotných čtenářek na výsledné podobě listu. Ženské listy jim poskytly příležitost „*promluvit o svých záležitostech veřejně*“¹⁵⁸. Čtenářky píší původní beletrii, podávají zprávy o činnosti ženských spolků ve svém bydlišti. Tradicí se stalo otiskování dopisů od čtenářů ve stejnojmenné rubrice.

Nástrojem komunikace redaktorky Lužické se čtenářkami a čtenáři Ženských listů byla Listárna redakce. V této rubrice Lužická uváděla své reakce na čtenáři zaslané dopisy a ohlasy na již zveřejněné články či vyslovovala prosby o zveřejnění autorského díla čtenářky, popřípadě vznášela námitky vůči zaslaným povídkám či básním, které se hlavní redaktorce pro účel otisknutí v časopise nezdály vyhovující. Ani tyto čtenářky, jejichž díla byla nevalné kvality, nepřestávala skrze listárnu povzbuzovati k dalšímu autorskému tvoření. Vyzývala je, aby se dále vzdělávaly v oblasti literární tvorby.

Jako příklad takovéto pobídky uveďme v druhém čísle Ženských listů zveřejněnou odezvu Lužické na básně čtenářky A. V.:

„V básních Vašich jsou krásné myšlenky, schází jim však forma. Učte se prodosii; rády uveřejníme básně Vaše, jakmile budou co do formy dokonalejší.“¹⁵⁹

¹⁵⁷ Anna Fingerhutová. *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 47.

¹⁵⁸ HECZKOVÁ 2009: 60.

¹⁵⁹ *Ženské listy*. 1873, č. 2, s. 16.

2.6. ŽENSKÉ LISTY JAKO RODINNÝ ČASOPIS

2.6.1. KONZERVATIVNÍ FEMINISTKA LUŽICKÁ – ANEB STÁLE U PLOTNY

Ženské listy pod vedením Věnceslavy Lužické byly radikálními feministkami považovány za příliš konzervativní. Ročníky 1873 a 1874, které Lužická redigovala, mají charakter rodinného časopisu. Lužická totiž, jak je ze skladby periodika a uchopení jednotlivých témat patrné, představovala typ emancipované ženy umírněné, která uctívá tradiční pojetí rodinného seskupení. Vzdělání ženy pro účely rodiny, tedy pro vychovávání potomků, prosazovala skrze své příspěvky do měsíčníku i skrze celkové řízení Ženských listů. Lužická vyzdvihuje roli matky, která je podle jejího mínění pro ženu úlohou hlavní a nejdůležitější.

Toto pojetí přímo vyslovuje pisatel v provolání Dívkám a matkám českým¹⁶⁰, kterému bylo dovoleno zaskvíet se na stranách Ženských listů právě proto, že zcela odpovídalo filosofii Věnceslavy Lužické. Úkolem matky je podle tohoto prohlášení „*vkładati v útlé srdce mládeže oddanost' k předrahemu národu, lásku k jazyku jeho otcovskému, první vědomí o historickém jeho poslání, mocné símě budoucí přesvědčenosti, budoucího nadšení, budoucích činů, - ano, símě příštího života národního, budoucnost' vlasti samu*“¹⁶¹.

Realizovat se v rodinné sféře - to podle Lužické dává ženám pocit sebevědomí a uvědomění si své důležitosti v národě. Být dobrou matkou, která vychovává aktivní, schopné a uvědomělé vlastence, je posláním emancipované Češky. V pojetí emancipace dle Lužické byla akcentována i představa ženy-hospodyně, čehož je dokladem zdůrazňování důležitosti ručních prací v článcích Ženských listů. Kýženými vlastnostmi ženy, které byly čtenářkám podsouvány, byly pokora, trpělivost, ctnost, pracovitost, čistotnost a šetrnost, nábožnost a „*submisivní chování vůči manželovi*“^{162, 163, 164}. Tyto vyzdvihované priority odkazují k životnímu postoji části 19. století – biedermeieru.

¹⁶⁰ KODYM, František. Dívkám a matkám českým. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1-4; č. 2, s. 19-21.

¹⁶¹ KODYM, František. Dívkám a matkám českým. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1.

¹⁶² LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřinky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 85. ISBN 8086791084.

¹⁶³ 1999: 121.

¹⁶⁴ LENDE 1999: 50.

2.6.2. V INTENCÍCH BIEDERMEIERU

Biedermeier jako životní a myšlenkový postoj¹⁶⁵, vymezující se vůči romantismu, je popisován jako nerevoluční a pragmatické vidění světa, specifické životním optimismem, vzdáním se nedosažitelného a z toho plynoucí radost z maličkostí a provázaností člověka s vlastní a domovem.¹⁶⁶ S tím související preskriptivní normativní literatura¹⁶⁷ si tak klade za cíl „*vštípit čtenáře normy spojené s jejím budoucím posláním manželky a hospodyně a současně ji seznámit se základními normami chování*“¹⁶⁸. Typickým pro českou podobu biedermeieru je spojení ženského vlastenčení s českým jazykem. „*Česká žena 19. století se spontánně identifikuje se svým jasně určeným ženským údělem, současně – třebaže ne pokaždé spontánně – přijímá skupinovou identitu češství.*“¹⁶⁹ Česká preskriptivní literatura se objevuje obzvláště ve druhé fázi národního obrození. Cílem tohoto literárního žánru v době vlastenecké agitace je být náhradou líbivé, ale fádni německy psané literatury určené k zábavě a ponaučení dívek.¹⁷⁰

Lužickou uznávaný ideál ženy souvisel s oddělením soukromé a veřejné sféry v 19. století. Veřejná oblast byla přístupná jen mužům. Muž byl tím, kdo odcházel do práce a zajišťoval ženu a děti po hmotné stránce.¹⁷¹ Rozhodoval o osudu rodiny, za což si žádal poslušnost, péči a úctu od manželky i potomků.¹⁷² Ženě bylo přisouzeno vedení domácnosti a výchova dětí, čímž trávila všechen svůj čas. A jak ukazuje básnická a obzvláště povídková tvorba otisknutá v prvních letech Ženských listů, nebylo přáním Lužické na tomto stavu cokoli měnit. Všechno to opěvování vlastenectví a mateřské lásky nemělo nabádat čtenářky k revolučním změnám ve společnosti, ale naopak pomáhat udržení dosavadní situace.¹⁷³

¹⁶⁵ Biedermeier je pojem, který označuje jistý životní způsob (modus vitae) a filosofický názor na svět. Zároveň je označením pro kulturu, do níž se promítá. Biedermeier je konkrétně vymezen teritoriem (Vídeň a střední Evropa, respektive země, kde se užívala němčina), časem (zhruba období mezi lety 1815 – 1848), prostředím (domácnost, rodina a okruh přátel) a vzděláním svých nositelů (je preferován početnou většinou středně a základně vzdělaného obyvatelstva). Srov.: SRŠEŇ, Lubomír. Specifika biedermeierského portréту v Čechách. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 164. ISBN 8086791084.

¹⁶⁶ VONDRÁČEK, Radim. Biedermeier a jeho moderní minulost. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 14. ISBN 8086791084.

¹⁶⁷ Žánr preskriptivní (normativní) literatura označuje literaturu, která prikazuje žádoucí chování a jednání.

¹⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřinky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 80. ISBN 8086791084.

¹⁶⁹ tamtéž

¹⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena. Ušlechtilé sestřinky aneb dívčí a ženské ctnosti v době předbřeznové. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: KLP, 2004, s. 84. ISBN 8086791084. BN 8086791084.

¹⁷¹ 1999: 71.

¹⁷² 1999: 99.

¹⁷³ BAHENSKÁ 2005: 25.

Ženské listy redigované Lužickou silně odkazují na podobu vidění ženského světa pod prismaťem v době vydávání Ženských listů již překonané preskriptivní literatury, která svého vrcholu dosáhla s díly Magdaleny Dobromily Rettigové¹⁷⁴. Lužická se k tradici zdůrazňování nezbytnosti řádného vedení domácnosti, lásky k vlasti, k českému jazyku a národu hlásila po celou dobu své literární a publicistické tvorby.¹⁷⁵ Svou představu o podobě časopisu určeného ženám přenesla na periodikum Lada, přílohu časopisu „Módní svět“, který vedla poté, co opustila redakci Ženských listů. Není bez zajímavosti, že Lada představuje přesně onen typ magazínu, kterým se Ženské listy redigované Eliškou Krásnohorskou vysmívaly.

¹⁷⁴ Prvním dílem spadajícím pod literární žánr preskriptivní literatury byl spis od Magdaleny Dobromily Rettigové s názvem *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám českoslovanským od Magdaleny Dobromily Rettigové z roku 1840.*

Srov.: LENDEROVÁ 1999: 51.

¹⁷⁵ 1999: 51.

3. ŽENSKÝ VÝROBNÍ SPOLEK ČESKÝ PŘEBÍRÁ VEDENÍ ŽENSKÝCH LISTŮ

Podle Drahomíry Vlašínové měla stát Eliška Krásnohorská v čele Ženských listů už od roku 1872, nepodařilo se jí však uvolnit z rodinných závazků.¹⁷⁶ Do Prahy se Krásnohorská přestěhovala až později a pod nátlakem Karolíny Světlé se okamžitě ujala pozice sekretářky v Ženském výrobním spolku českém a Ženských listů.¹⁷⁷

Od květnového čísla z roku 1874 do roku 1875 byla Krásnohorská jen jednou z redaktorek periodika, které přešlo do vlastnictví Ženského výrobního spolku českého. Oficiálně, podle údajů uváděných v tomto období v hlavičce časopisu, byl měsíčník v péči výboru Ženského výrobního spolku českého a jeho zakladatelky a starostky Karolíny Světlé, ovšem nutno podotknout, že už v tomto období měla Krásnohorská značný vliv na podobu periodika.¹⁷⁸

Změna redakce byla nasnadě – list vedený Věnceslavou Lužickou měl mezi českou veřejností málo příznivkyň a předplatitelek. Nedostatečný počet čtenářek nedokázal pokrýt náklady spojené s vydáváním periodika, tudíž nakladatel Urbánek pátým číslem roku 1874 postoupil „*pořádání Ženských Listův do rukou osvědčených a po vlastech našich známých a slovných dám výboru ženského výrobního spolku českého*“¹⁷⁹ v naději, že „*učinil vše, čeho třeba ku zdokonalení listu*“¹⁸⁰.

Vítaným benefitem změny majitele listu bylo i snížení ceny periodika, které mělo přispět k tomu, aby se, podle slov původního vydavatele a majitele Ženských listů Urbánka, „*Ženské listy staly nevyhnutelným časopisem pro krásnou naši pleť*“¹⁸¹. Od snížení nákupní ceny magazínu si Ženský výrobní spolek český sliboval snazší rozšíření Ženských listů nejen mezi dospělé ženy z vyšší a střední třídy, ale i mezi mladé dívky a chudé ženy, které si dříve nemohly předplatné dovolit. Charakter měsíčníku určovala v tomto období převážně Karolína Světlá. Skrze stránky časopisu propagovala vzdělávání žen a jejich přípravu na ekonomickou samostatnost už od útlého věku.

¹⁷⁶ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 32. ISBN 32-031-87.

¹⁷⁷ BULÁNEK, František. *Žena jako meč*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 14.

¹⁷⁸ HECZKOVÁ 2009: 63.

¹⁷⁹ URBÁNEK, František Augustin. Slovo ku čtenářstvu! *Ženské listy*. 1874, č. 5, s. 34.

¹⁸⁰ tamtéž

¹⁸¹ tamtéž

Eliška Krásnohorská na vznik samostatných Ženských listů a jejich přechod do vlastnictví Ženského výrobního spolku českého vzpomíná v roce 1920 v nekrologu Věnceslavy Lužické takto:

„Právě před půlstoletím, v květnu r. 1870, podaly členky Amerického klubu dam vydavatelstvu Květů žádost, aby založilo časopis, ženské otázky věnovaný. Takový byl původ přílohy ke Květům, která byla nazvána Ženské Listy a jejíž redaktorkou se stala paní Anna Srbová-Lužická. První ten literární orgán pokrokových snah ženských, byť sebe skromnější svým objemem, budil nadšený zájem uvědomělých čtenářek, jenže, bohužel, kroužek jich byl rozsahu ještě skromnějšího, takže již za rok, když Květy přešly v náklad jiného podnikatele, upuštěno od vydávání ženské jejich přílohy. Redaktorka Ženských listů však vlastním přičiněním zachránila jim další život, získavši nakladatele F. A. Urbánka pro návrh svůj, aby se pokusil Ženské listy vydávat jako samostatný měsíčník, který skutečně vstoupil v život prvním svým číslem, vydaným za redakce paní Srbové-Lužické, dne 1. ledna 1873. Avšak ani energický nakladatel nový nemohl vzdorovati netečnosti širších kruhů ženských; již za rok poznal, že by mohl udržeti časopis toho rázu jenom na svou škodu, i jal se vyjednávat s paní Karolínou Světlou, aby Ženský Výrobní Spolek Český, jehož byla tvůrkyní a starostkou, převzal Ženské listy v náklad jako orgán svůj, což se i stalo; přešla se správou časopisu též redakce jeho ve vlastní vedení spolku.“¹⁸²

Změna redakce je okamžitě patrná – list mění podtitul na Časopis k šíření vzdělanosti mezi paními a dívkami československými. Měsíčník už není určený všem ženám pro jejich pobavení a osvětu v rámci stereotypních představ o časopise určeném ženskému publiku. Záměrem listu je být vědeckým, vzdělávacím a kritickým periodikem.¹⁸³ Cílem je nalézt cestu „*k myslím dívek vědychtivých*“¹⁸⁴ a „*k srdcím matek, které, vzdálené ruchu veřejnosti, žijí povinností toliko svým rodinným*“¹⁸⁵, u nichž je třeba, aby „*poznaly dráhy, po nichž bude jednou dětem jejich se ubírat, aby byly s to, na ně nejen je připravit, ale i sledovat, by syny a dcery jejich dospívající se jim neodcizili vzděláním*“¹⁸⁶. Světlá trvala na odbornosti článků a stavěla na koncepci sociálního časopisu, který se bude zaměřovat na reálný život českých žen. Stejný záměr měla i Eliška Krásnohorská, proto se tohoto programu držela i poté, co se stala jedinou redaktorkou. Už ve dvanáctém čísle třetího ročníku vydávání Ženských listů je

¹⁸² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Za Věnceslavou Lužickou. *Ženské listy*. 1920, č. 3-4, s. 21.

¹⁸³ MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1985, s. 1827. ISBN 978-80-200-1572-3.

¹⁸⁴ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. Slovo ku čtenářstvu!

Ženské listy. 1874, č. 5, s. 33.

¹⁸⁵ tamtéž

¹⁸⁶ tamtéž

oznámeno, že časopis přejde následujícím ročníkem „v odpovědnou redakci Elišky Krásnohorské, člena výboru“¹⁸⁷. Náměstkyně Ženského výrobního spolku Sofie Podlipská a starostka spolku Karolína Světlá v prohlášení čtenářkám slibují, že i pod vedením Krásnohorské bude „vzdělávací i praktický směr listu <...> zachován“¹⁸⁸.

Ovšem i po předání redakce Ženských listů Elišce Krásnohorské se nejdůležitější osoby Ženského výrobního spolku českého Karolína Světlá a Sofie Podlipská na podobě časopisu podílely. Karolína Světlá otiskovala v měsíčníku povídkové práce jako „drobotinu“ Deborah¹⁸⁹, „drobnomalbu“ Tonoucí růže¹⁹⁰ nebo Přišla do rozumu¹⁹¹ a vzdělávacími články, například Z české literatury¹⁹² či své vlastní memoáry Z literárního soukromí¹⁹³. Také Podlipská přispívala svými pracemi do Ženských listů. Byla autorkou povídky Přes práh¹⁹⁴ a množství odborných studií jako stati O nadání¹⁹⁵, literárního rozboru Kollárovy Slávy dcery¹⁹⁶ nebo memoáry Zpomínky na Vojtu Náprstka¹⁹⁷, v nichž zdůrazňovala význam tohoto muže pro české emancipační hnutí a dalších.

Články Karolíny Světlé a Sofie Podlipské byly „vždy považovány za mimořádnou událost“¹⁹⁸ a zajišťovaly periodiku prestiž, protože se tyto autorky mezi českými ženami těšily velké oblibě.¹⁹⁹ Spisovatelkám Světlé a Podlipské byly v Ženských listech věnovány pravidelné výroční články²⁰⁰, v letech jejich úmrtí jim byla věnována celá čísla časopisu. Sofii Podlipské je věnováno lednové číslo 1898, Karolíně Světlé je věnováno říjnové číslo roku 1899. Tato čísla mají na titulní straně vyhotoveny portréty spisovatelek. V čísle

¹⁸⁷ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 120.

¹⁸⁸ tamtéž

¹⁸⁹ SVĚTLÁ, Karolína. Deborah. *Ženské listy*. 1877, č. 4, s. 62-66; č. 5, s. 75-82; č. 6, s. 91-97; č. 7, s. 111-113.

¹⁹⁰ SVĚTLÁ, Karolína. Tonoucí růže. *Ženské listy*. 1879, č. 8, s. 123-126; č. 9, s. 139-142.

¹⁹¹ SVĚTLÁ, Karolína. Přišla do rozumu. *Ženské listy*. 1878, č. 1, s. 13-15; č. 2, s. 26-30; č. 3, s. 44-47;

č. 4, s. 59-64; č. 5, s. 75-79; č. 6, s. 91-96.

¹⁹² SVĚTLÁ, Karolína. Z české literatury. *Ženské listy*. 1878, č. 9, s. 129-135.

¹⁹³ SVĚTLÁ, Karolína. Z literárního soukromí. *Ženské listy*. 1880, č. 4, s. 50-57; č. 5, s. 73-80; č. 6, s. 91-100;

č. 7, s. 107-114; č. 8, s. 125-132; č. 9, s. 141-151; č. 10, s. 159-165; č. 11, s. 175-185; č. 12, s. 191-197.

¹⁹⁴ PODLIPSKÁ, Sofie. Přes práh. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 113-114; č. 8, s. 127-129; č. 9, s. 144-145;

č. 10, s. 157-159; č. 11, s. 172-177.

¹⁹⁵ PODLIPSKÁ, Sofie. O nadání. *Ženské listy*. 1877, č. 1, s. 1-3; č. 2, s. 18-20; č. 33-36; č. 4, s. 52-54;

č. 5, s. 68-70; č. 6, s. 84-86.

¹⁹⁶ PODLIPSKÁ, Sofie. Slávy dcera. *Ženské listy*. 1894, č. 5, s. 85-88; č. 6, s. 105-107; č. 7, s. 125-127;

č. 8, s. 153-154; č. 9, s. 169-174; č. 10, s. 198-200; č. 12, s. 231-234.

¹⁹⁷ PODLIPSKÁ, Sofie. Zpomínky na Vojtu Náprstka. *Ženské listy*. 1894, č. 10, s. 187-191; č. 11, s. 206-210;

č. 12, s. 225-231.

¹⁹⁸ HECZKOVÁ 2009: 71.

¹⁹⁹ tamtéž

²⁰⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Sofie Podlipská: K šedesáté ročníci narození jejího. *Ženské listy*.

1893, č. 5, s. 81-86; č. 6, s. 101-104; č. 7, s. 121-125; č. 8-9, s. 141-143.

věnovaném Světlé byly zveřejněny články převážně Elišky Krásnohorské jako *Dokonáno!*²⁰¹, vzpomínková *Schránka duše Její*²⁰² nebo báseň *Za Karolinou Světlou*²⁰³, v čísle psaném na počest Podlipské je uveden „pouze“ životopis²⁰⁴ spisovatelky a projevy „v příčině úmrtí Sofie Podlipské“²⁰⁵. Odkaz těchto žen byl pro *Ženské listy* tak nosný, že i léta po jejich smrti vycházely výňatky z korespondence, kterou mezi sebou Podlipská a Světlá vedly, či vzpomínky na tyto spisovatelky, jako například příspěvek Kristy Nevšimalové K desítiletému výročí úmrtí veliké spisovatelky Karoliny Světlé²⁰⁶ z roku 1909.

²⁰¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Dokonáno!*: Památce Karoliny Světlé. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 245-250.

²⁰² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Schránka duše Její*. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 255-259.

²⁰³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Za Karolinou Světlou*. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 242-244.

²⁰⁴ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Sofie Podlipská*, *Ženské listy*. 1898, č. 1, s. 2-6; č. 2, s. 24-26.

²⁰⁵ *Ženské listy*. 1898, č. 1, s. 6.

²⁰⁶ NEVŠÍMALOVÁ, Krista. *K desítiletému výročí úmrtí veliké spisovatelky Karoliny Světlé*. *Ženské listy*. 1909, č. 8-9, s. 157-159.

4. ŽENSKÉ LISTY A ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ²⁰⁷

4.1. KRÁSNOHORSKÁ A JEJÍ POJETÍ FEMINISMU

Jak již bylo řečeno, společnost ženám v 19. století jasně vymezila prostory, v nichž se mohly pohybovat. Mnozí myslitelé, lékaři i obyčejní lidé na základě tehdejších empirických zkoumání pochybovali o intelektu a schopnostech žen.²⁰⁸ To je odsoudilo k prodlévání v domácnosti „u plotny“ a k péči o potomstvo. Ženské hnutí se rázně postavilo proti tomuto nahlížení na ženu, které bylo společností bráno jako přirozené.

Emancipace žen podle smýšlení Elišky Krásnohorské v mnohém korespondovala s myšlenkami Karolíny Světlé, které Světlá vyslovila v svolání Slovo ku čtenářstvu!²⁰⁹ při přebírání Ženských listů pod patronát Ženského výrobního spolku českého. Stěžejním úkolem emancipace bylo pro Světlou i Krásnohorskou zvýšit erudici žen.²¹⁰

Krásnohorská se však navíc oproti Světlé nespokojila jen s touhou po vzdělaných českých ženách. Emancipaci žen spojovala s problematikou sociální. To spočívalo v zapojení žen ovdovělých a neprovdaných do pracovního procesu. Tyto ženy by díky samostatné výdělečné činnosti dospěly k živobytí na úrovni. Díky vlastní ekonomické aktivitě by byly ušetřeny posluhování v domech svých příbuzných, což byl osud, který v té době nezaopatřené ženy z řad měšťanstva, chudší šlechty i z nejnižší dělné třídy čekal. Krásnohorská skrze Ženské listy oslovovala zvláště ženy z měšťanských rodin, protože především v této sociální třídě k využívání neprovdaných a ovdovělých příbuzných jako neplacené pracovní síly docházelo nejčastěji²¹¹. A právě střední vrstvy na ekonomicky samostatné ženy pohlížely s despektem. Krásnohorská tedy stránky Ženských listů využívala k prosazení vyššího a univerzitního vzdělání pro ženy a jejich vymanění se z područí mužů.

²⁰⁷ Eliška Krásnohorská – 18. 11. 1847 Praha – 26. 11. 1926 Praha – básnířka, prozaička a literární kritička národního směru. Krásnohorská psala vlastenecké verše a lyriku přírodní a reflexivní, je autorkou romantizující epiky, próz a divadelních her. Překládala díla Byrona, Puškina a Mickiewicze. Libretistka oper Bedřicha Smetany a bojovnice za ženská práva na vzdělání a vykonávání zaměstnání. Srov.: FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000, s. 939-941. ISBN 80-200-0469-6.

²⁰⁸ HEZCKOVÁ 2009: 16.

²⁰⁹ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. Slovo ku čtenářstvu!

Ženské listy. 1874, č. 5, s. 33.

²¹⁰ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987, s. 35. ISBN 32-031-87.

²¹¹ Ženy z nižší společenské třídy pracovaly v továrnách a na polích, ovšem za svou práci dostávaly plat. Ten byl ale výrazně nižší než plat mužů, byly tedy taktéž závislé na ekonomické situaci manželů či otců. Šlechtičny většinou těžily z majetku svých rodů, který mohly často spravovat samostatně. Srov.: LENDEROVÁ 1999: 80.

Přístup Krásnohorské nazývá Libuše Heczková „osvětově-vlasteneckým“ pojetím feminismu.²¹² Interpretace ženské emancipace Eliškou Krásnohorskou vychází z představy „tradičních“ úkolů žen, tedy být manželkou a matkou, která výchovou svých dětí pracuje pro národ jako celek, tedy z pojetí feminismu, jaký zastávala Věnceslava Lužická či ještě před ní Magdalena Dobromila Rettigová. Krásnohorská nechtěla bránit ženám zastávat role manželek a matek. Ovšem žádala na ženách, aby si uvědomily, do jakých „mantinelů“ jsou společenskými normami tlačeny. Heczková to označuje jako „*boj proti spokojené buržoazní ženušce*“²¹³, která se schovává za vlastní lenost, nekritičnost a neodpovědnost za vlastní život. Tomuto „boji“ Krásnohorská uzpůsobovala veškeré své profesní aktivity, a to jak vlastní literární tvorbu, tak vedení Ženských listů či prosazování vysokoškolského studia žen, které je v Ženských listech bohatě mapováno.

Proti „z pohodlnějším manželkám úctyhodných měšťanů“ byla namířena i oficiální tiskovina Ženského výrobního spolku – Ženské listy – v dobách, kdy měsíčník řídila Krásnohorská, tedy od 3. ročníku periodika (1875) do 39. ročníku (1911). Všemi rubrikami se prolíná kritizování soudobého náhledu na ženy. Ještě více však Krásnohorskou pobuřuje to, že ženy samotné se normativnímu pohledu na svou roli ve společnosti nebrání, ale vlastní marnotratností, leností a povrchností jí tiše přikyvuji.

4.2. KRÁSNOHORSKÁ SE STÁVÁ ODPOVĚDNOU REDAKTORKOU ŽENSKÝCH LISTŮ

Redaktorka Eliška Pechová-Krásnohorská²¹⁴ byla v záhlaví časopisu uváděna jako jediná redaktorka Ženských listů od lednového čísla roku 1875. Týmž číslem byl opět změněn podtitul listu – Ženské listy se staly Orgánem pro vzdělání žen a dívek československých. I v podtitulu periodika dala Krásnohorská na srozuměnou, že měsíčník hodlala vést zcela v souladu se svým pojetím feminismu – tedy „osvětově-vlastenecky“.

Ženské listy se pod vedením Elišky Krásnohorské staly „mluvčím“ ženské emancipace v českém prostředí. Krásnohorská skrze Ženské listy prosazovala zájmy žen stejně jako zájmy vlastenecké. Na stranách periodika podávala čtenářkám zprávy o veškerých, byť zprvu

²¹² HECZKOVÁ 2009: 25.

²¹³ *tamtéž*

²¹⁴ V záhlaví časopisu se objevují varianty Eliška Pechová, Eliška Krásnohorská i Eliška Pechová-Krásnohorská.

nepatrných, úspěších v dosahování vytyčených cílů, tedy vzdělání a ekonomické samostatnosti žen, a to nejen z oblasti domácího dění, ale i ze zahraničí. Svým vedením Ženských listů se Krásnohorská ostře vymezila proti klasickému formátu dámských časopisů, který zahrnoval módní žurnály a časopisy pro domácnost, a které měly v soudobé společnosti dlouhou tradici. Posílením vzdělávacího charakteru tiskoviny nabourala nejen představu o typickém magazínu pro ženy, ale i představu o tradičním místě ženy ve společnosti.

4.3. NOVÁ GRAFICKÁ ÚPRAVA ŽENSKÝCH LISTŮ

Zatímco v dobách, kdy časopis vedla Věnceslava Lužická, se jednalo o měsíčník čítající jen pár stránek, transformace Ženských listů ve vzdělávací periodikum, již započala Světlá a dokončila Krásnohorská, si vyžádala navýšení nákladu listu i jeho rozsahu na dvacet stran. Formát sešitku a to, že časopis vycházel každý měsíc k prvnímu dni, zůstalo nezměněno. Při zvláštních příležitostech byl počet stran periodika navyšován. Takovouto mimořádnou událostí, která si vyžádala vyšší počet stran listopadového čísla z roku 1896, bylo otevření nové budovy Ženského výrobního spolku českého. Číslo tehdy čítalo 38 stran, neboť kromě obvyklých rubrik a zpráv ze slavnostního otevření budovy obsahovalo bohatou obrazovou složku, což bylo neobvyklé vzhledem ke grafickému minimalismu, který Krásnohorská prosazovala. V letech 1895 a 1897 byla Krásnohorskou ke stávajícím stranám periodika připojena samostatná příloha Četba dívčí obsahující původní poesii a prózu od Johanny Kuffnerové a Elišky Krásnohorské.

Celková vizuální podoba periodika Ženské listy byla záhy po nástupu Krásnohorské do čela časopisu výrazně skromnější než za redakce Lužické. Zatímco Lužická spoléhala na líbivou grafiku a zdobnost, Krásnohorská se od všech ozdob odprostita a stavěla výhradně na kvalitně napsaných příspěvcích. Také font písma, kterým byl vyveden název periodika, byl za Krásnohorské jednodušší a méně dekorativní. Ilustrace byly až na výjimky eliminovány. Oněmi výjimkami byly portréty připojované k jednotlivým životopisům uvedeným na stránkách Ženských listů.

Za Krásnohorské zůstala stránka periodika zalomená do dvou sloupců, ovšem bez dole pod čarou připojeného Feuilletonu, který se objevoval za redigování Ženských listů jak Lužickou, tak i Světlou. Ovšem zatímco za Lužické měl Feuilleton podobu původních

básní a povídek čtenářstva a redaktorky Lužické, za pořádání listů Výborem Ženského výrobního spolku českého v čele se Světlou byly obsahem Feuilletonu zprávy o literatuře, české překlady původních cizojazyčných próz a rubrika Mravní vůdce. Pod čarou v dolní polovině stránky byla otiskována i rubrika Směs. Později Krásnohorská zrušila i zalomení strany do dvou sloupců.

Později, v posledních letech, kdy redigovala Ženské listy Eliška Krásnohorská s pomocí „hlavní spolupracovnice“ Kristy Nevšimalové, tj. od července 1904 do prosince 1911, a zvláště v době, kdy periodikum řídili Jindřiška Flajšhansová, František Sekanina, Maryša Šárecká-Radoňová a Pavla Moudrá, tj. v letech 1912 až 1926, se od strohosti v grafice listu upouští. Oblíbenost periodika klesá, proto mají otiskované ilustrace a portréty za cíl opětovně zvýšit zájem potenciálních předplatitelů. Vyšším podílem obrazové složky chtěly Ženské listy konkurovat populárnějším ženským časopisům, které nově vznikaly. Periodika jako Ženský obzor a Ženský svět byla modernější jak datem vzniku a vizuální stránkou, tak probíranými tématy, která více vyhovovala preferencím soudobých žen. Zatímco v sedmdesátých a osmdesátých letech byly Ženské listy pod vedením Krásnohorské moderní a radikální, co se prosazování ženských práv a kulturních požadavků Krásnohorské týče, od devadesátých let list směřoval spíše ke konzervativnímu pojetí. V té době se Krásnohorská vymezovala proti modernismu mladé generace a z pokrokové literátky, kritičky a feministky se stávala žena tradičních názorů. Na počátku dvacátého století také výrazně posiluje inzerci uváděná v periodiku. Reklama se na stranách měsíčníku objevovala i v předchozím období, tehdy se však jednalo o propagaci nových českých knih či o pozvánky na kulturní akce. V novém století stránky Ženských listů zaplňují parfémy a drogistické výrobky sloužící ke zkrášlování dam i pánů.

4.4. RUBRIKY ŽENSKÝCH LISTŮ ZA REDAKCE SVĚTLÉ A KRÁSNOHORSKÉ

Obsahová podoba Ženských listů prošla za redigování měsíčníku výborem Ženského výrobního spolku, v jehož čele stála Karolína Světlá, a posléze za redigování Eliškou Krásnohorskou obzvláště výraznou proměnou. Jednotlivá čísla dostala pravidelnou, ustálenou podobu, co se obsahu a řazení jednotlivých rubrik týče. Po úvodním článku následovala v každém čísle rubrika Dopisy, dále rubrika Literatura, která byla záhy přejmenována na Literatura a umění, v níž byly otiskovány literární kritiky Krásnohorské a zprávy z kulturní

oblasti. Literární příspěvky čtenářek a autorek blízkých emancipační ideji, tedy Karolíny Světlé, Miliny Hanušové, Elišky Krásnohorské či Sofie Podlipské, jsou od roku 1875, kdy je opět do obsahu měsíčníku zařazena beletrie, obsahem návrativší se rubriky Feuilleton. Následovala rubrika Směs, která čtenářky zpravovala o úspěších a právech, kterých se ženy domohly v ostatních zemích, poté Zprávy spolkové a školní a Listárna redakce, v níž se redaktorky zavazovaly „odpovídati na různé závažnější dotazy“²¹⁵. Nově se roku 1874 objevila rubrika Mravní vůdce, která spolu s rubrikou Směs v rámci rubriky Feuilleton nahrazovala za redakce Výboru Ženského výrobního spolku českého a Karolíny Světlé původní beletrii. Mravní vůdce měl pomocí aforismů převzatých od spisovatelů všech dob a národností přispívat k rozhledu žen po světové literatuře, „k sesílení povahy ženské, k upevnění moudrých a poctivých zásad v ženském srdci, k poznání povinnosti“²¹⁶. Tato rubrika však vydržela jen jeden ročník, Krásnohorská po svém nástupu do čela periodika od uvádění rubriky upustila. Rubrika Kronika ženských pokrokův, zavedená taktéž v roce 1874, „seznamovala čtenářstvo s každou pozoruhodnou událostí, činem neb podnikem“²¹⁷, kterým „ženské pohlaví u nás i jinde o krok dále se pošinulo na dráze vzdělání a práce“²¹⁸, a protože náplň rubriky byla téměř shodná s rubrikou Směs, zastavila Krásnohorská v roce 1875 i ji.

Na titulní straně měsíčníku bylo zvláště v prvních letech redigování Eliškou Krásnohorskou uveřejněno poděkování veřejným institucím i jednotlivcům, kteří poskytli vyšší finanční obnos ve prospěch Ženského výrobního spolku českého a jeho aktivit. Na závěrečných stranách byly zveřejňovány seznamy členek Ženského výrobního spolku českého, seřazené podle místa jejich bydliště, a soupisy finančních příspěvků, kterými členky přispěly.

²¹⁵ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 120.

²¹⁶ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. Slovo ku čtenářstvu!
Ženské listy. 1874, č. 5, s. 33.

²¹⁷ tamtéž

²¹⁸ tamtéž

4.4.1. ÚVODNÍ ČLÁNKY

Úvodní články „*poučného, životopisného neb povzbuzujícího obsahu*“²¹⁹ pojednávaly „*o otázkách vychování hlavně rodinného, práce ženské v nejširším smyslu duševní jak průmyslové, o mravném zlepšení poměrů*“²²⁰.

V červencovém čísle druhého ročníku (1874), kdy Ženské listy oficiálně řídila Karolína Světlá, se pořadatelka Ženských listů, tedy podle Libuše Heczkové²²¹ samotná Krásnohorská, obrací na spisovatele a odbornou veřejnost s žádostí, aby redakci zasílali „*v příspěvcích co nejhojnějších a nejrozmanitějších prostředky k šíření vzdělanosti a pokročilých názorů mezi pohlavím našim*“²²². Prosba to byla pro podobu Ženských listů za redakce Elišky Krásnohorské nezvyklá, protože Krásnohorská trvala na tom, aby Ženské listy, tedy periodikum určené ženám, psaly samy ženy. Proto odmítala otiskovat beletristické příspěvky mužských dopisovatelů, jak se mnohokrát vyjádřila v rubrice Listárna redakce. Ovšem v případě úvodních článků, jež měly za úkol naplňovat motto časopisu vyjádřené v podtitulu, tedy vzdělávat české ženy a dívky, musela Krásnohorská ze svého požadavku ustoupit.

Udělení výjimky příspěvovatelům mužům-odborníkům bylo způsobeno nedostatkem ženských odborníků zvláště v počátcích vydávání měsíčníku. Proto se na podobě Ženských listů podíleli „*spisovatelé na slovo vzatí, zejména proslulý paedagog p. P. Jan Karel Škoda, zasloužilý lexikograf p. František Špatný, profesor na vysokých školách p. Ph. Dr. Josef Durdík*“²²³ a další význační muži.

V pozdějších ročnících je patrná snaha o odstranění tohoto, v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století nezbytného, ústupku maskulinnímu prvku v časopise. Díky vyššímu vzdělání žen se objevují odbornice na různé problematiky. Například články zdravotně obstarávala první česká lékařka Anna Bayerová, o jejíž životní dráze byly čtenářky pravidelně informovány. Bayerová se stala ztělesněním emancipačních snah Krásnohorské – žena, úspěšná ve svém oboru, která se svou vlastní pílí a schopnostmi dokázala vyrovnat mužům i v tak náročné disciplíně jako medicína. Odbornými pojednáními

²¹⁹ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. Slovo ku čtenářstvu!

Ženské listy. 1874, č. 5, s. 33.

²²⁰ *tamtéž*

²²¹ HECZKOVÁ 2009: 63.

²²² POŘADATELSTVO ŽENSKÝCH LISTŮ. Spisovatelům našim. *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 57.

²²³ VÝBOR ŽENSKÉHO VÝROBNÍHO SPOLKU ČESKÉHO. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 120.

přispívaly i další ženy. O výstavách výtvarného umění z pražského Žofína psala Renáta Tyršová. V letech 1895 a 1896 psala pro Ženské listy Teréza Nováková. V měsíčníku uveřejnila své pojednání Ženské postavy v poesii Svatopluka Čecha²²⁴, povídku Pohádka o Kráse²²⁵ a cestopisy. Zážitkům z cest dávala čtivou podobu také Milina Hanušová, například v článcích poučných jako Na svatém Gotthardu²²⁶ či S Ještěda²²⁷. Časté jsou příspěvky reflektující otázky ve školství, protože Ženské listy se ústy Krásnohorské označovaly za orgán českých učitelek:

„Dávno již ozývalo se přání, aby tento náš malý časopis byl zároveň orgánem Vaším; projevovalo se formou rozličnou, hledajíc formy pravé a mezím poměrů přiměřené, - a mezi tím neformulováno, nezosnováno stalo se znenáhla i přirozeně skutkem.“²²⁸

Odbornými diskuzemi o situaci učitelek v Rakousku-Uhersku se zabývaly obzvláště Anna Řeháková, Vilma Sokolová a Eliška Řeháková.

Roku 1874, kdy Ženské listy oficiálně řídí Karolína Světlá jakožto zakladatelka a starostka Ženského výrobního spolku českého, byly uveřejňovány ještě články o vedení domácnosti, jako stať o květinách Květiny co ozdoba domácnosti²²⁹. V následujících číslech však už úvodní články vykazovaly odbornější charakter i praktické zaměření k poučení žen, a to v nejrůznějších oblastech. Praktický lékař na stranách Ženských listů čtenářky vzdělával v problematice ošetřování nemocných²³⁰, Marie Zahradníková se zamýšlela nad povoláním učitelky, které bylo v sedmdesátých letech jako jediné ženám zpřístupněno, a tudíž učitelské ústavy navštěvovaly i studentky, pro které toto povolání nebylo vhodné, jak Zahradníková konstatovala ve své úvaze Být či nebýt učitelkou?²³¹, v časopise byla reflektována i práce žen z nižších sociálních vrstev²³².

Poté, co redakci časopisu přebírá Krásnohorská, se vzdělávací charakter časopisu posiluje. Mezi úvodní články jsou řazena odborná pojednání o rozličných tématech z oboru vychovatelství, zdravotnictví a ošetřovatelství.

²²⁴ NOVÁKOVÁ, Teréza. Ženské postavy v poesii Svatopluka Čecha. *Ženské listy*. 1896, č. 3, s. 45-48; č. 4, s. 65-66; č. 5, s. 91-92; č. 6, s. 116-117; č. 7, s. 147-151; č. 8, s. 167-170; č. 9, s. 191-195.

²²⁵ NOVÁKOVÁ, Teréza. Pohádka o Kráse. *Ženské listy*. 1896, č. 1, s. 14-16; č. 2, s. 37-39.

²²⁶ HANUŠOVÁ, Milina. Na svatém Gotthardu. *Ženské listy*. 1884, č. 5, s. 76-79.

²²⁷ HANUŠOVÁ, Milina. S Ještěda. *Ženské listy*. 1884, č. 10, s. 153-156.

²²⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Slavnému spolku českých učitelek. *Ženské listy*. 1883, č. 3, s. 42.

²²⁹ Květiny co ozdoba domácnosti. *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 57-59.

²³⁰ Náčrtky ošetřování nemocných. *Ženské listy*. 1874, č. 8, s. 72-74; č. 9, s. 86-88.

²³¹ ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Být či nebýt učitelkou?. *Ženské listy*. 1874, č. 9, s. 81-84.

²³² JEZERSKÁ. Práce ženská při sklářství na Šumavě. *Ženské listy*. 1874, č. 9, s. 84-86.

Právě v úvodních, tedy „hlavních“, článcích zveřejňovaných na prvních stranách periodika se Krásnohorská dovolávala práva žen na vyšší studium, které ve shodě se Světlou považuje za rozhodující pro ženskou emancipaci „z područí mužů“.

V příspěvku Tré vyšších škol ženských v Praze²³³ srovnává Krásnohorská Obchodní a průmyslovou školu při Ženském výrobním spolku českém s Ústavem ku vzdělání učitelek a se soukromou Městskou vyšší dívčí školou. Ve Slovu o ženském studiu²³⁴, jež je uvedeno anonymně, ale jehož autorkou je pravděpodobně také Krásnohorská, kritizuje autor soudobou praxi ve vyšším vzdělávání žen. Anonymní pisatel(ka) kritizuje obzvláště nelogickou politiku vyššího studia, kdy je ženám dovoleno studovat na gymnáziích, ale už nikoliv na univerzitách:

„Gymnasiální studie nejsou jak známo, žádná studia samostatná, jsou to studia přechodná, ustanovená pouze ku vzdělání předběžnému pro vysoké školy. Nemá-li tedy žena dosíci práva studovati na vysokých školách, pak nemá jí býti dovoleno studovati gymnasia, <...>. Pak nemá tímto nastupováním pracné, ale kusé dráhy býti zdržována od jiných studií, které jí jiným způsobem svéprávnou existenci poskytnouti mohou bez takové ztráty času a bez takové ztráty peněz.“²³⁵

Proto pisatel(ka) rázně volá po připuštění žen na vysoké školy. Tento požadavek vyslovuje i v úvaze Před prahem české univerzity²³⁶. Jak víme, nakonec se Eliška Krásnohorská prvních absolventek vysokých škol dočkala. Také tento zápas se soudobou veřejností Krásnohorská vyhrála. Ženské listy o postupu věci informují, a to jak v titulních článcích, tak v rubrice Zprávy spolkové a školní.

V článku ze sedmdesátých let 19. století Slovo o ženském studiu²³⁷ Krásnohorská sice požaduje pro ženy možnost vysokoškolského studia, ale zároveň uznává, že touha dívek po vzdělání je zatím malá, neprobuzená. Považuje tedy za nezbytné „opravit vychování našich dívek vůbec, poněvadž jistě dlouholetým jiným vychováním několika generací dostanou konečně dívky naše i jiný tvar duševní a nebudou – tak povrchními jako nyní. Řekli jsme snad mnoho, byly jsme snad i urážlivými, leč myslíme, že mnohá soudná žena a dívka s námi v duchu souhlasí; avšak neklademe (zřejmě to pravím) vad těch na účet našich dívek samých,

²³³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Tré vyšších škol ženských v Praze. *Ženské listy*. 1877, č. 9, s. 131-136; č. 10, s. 147-151; č. 11, s. 165-167; č. 12, s. 180-184.

²³⁴ Slovo o ženském studiu. *Ženské listy*. 1876, č. 4, s. 50-53.

²³⁵ Slovo o ženském studiu. *Ženské listy*. 1876, č. 4, s. 50.

²³⁶ Před prahem české univerzity. *Ženské listy*. 1882, č. 2, s. 18-19; č. 3, s. 33-34.

²³⁷ Slovo o ženském studiu. *Ženské listy*. 1876, č. 4, s. 50-53.

*kteří ku vzdělání zajisté tak dobrý poskytují material jako muži, nýbrž na účet vychování, za které ony nemohou. A tu musíme říci, že vychování vůči dívkám našim jest levné a povrchní <...>*²³⁸.

Poukazování na neduhy české společnosti a obzvláště na nedostatky, kterými trpěly ženy samy, byly velkými tématy, kterými se Krásnohorská v Ženských listech zaobírala. Krásnohorská si totiž uvědomovala, že nejen muži jsou zodpovědní za to, že jsou ženy jen jejich „přívěsky“. Problém viděla v nedostatku vzdělání žen, které jim nebylo společností umožněno, a obzvláště ve výchově dívek, kterou zajišťovaly matky či soukromé školy podporující v dívkách marnotratnost a povrchnost. V tomto kritickém duchu promluvila Eliška Krásnohorská jakožto Bětko Rozmarná ve svém „nefilosofickém rozjímání“²³⁹ Český salon²⁴⁰, V koncertě a v divadle²⁴¹ i v úvaze Modní žurnály²⁴², která byla otištěna v rubrice Literatura a umění. V těchto příspěvcích otevřeně kritizovala a uváděla v posměch posedlost zkrášlováním, marnivost a rozhazovačnost českých žen, co se vzhledu týče, stejně jako hon za vdavkami. Zatímco o své duchovno a vzdělání dle Krásnohorské dbaly ženy a dívky málo, fyzická krása, péče o vzhled a stádní následování pomíjivých módních trendů bylo ohniskem jejich zájmů a středobodem myšlení. Nejdůležitější ženskou ambicí bylo líbit se mužům a dobře se provdat.

S obzvláštní nelibostí Krásnohorská sledovala to, že ženy se odmítaly vzdělávat četbou odborných periodik, která sledovala soudobé dění, a hodnotných knih. Čtenářství pro ně představovalo listování módními žurnály. Navíc byly tyto časopisy, zabývající se jen krásou a stříhy šatů, psané většinou německy, což vlasteneckým snahám o prosazení českého jazyka mezi široké vrstvy obyvatelstva zrovna nenahrávalo.

„Neochota“ číst, kterou u svých dcer podporovaly matky napříč společenskými vrstvami, a zakořeněná představa „tradiční“ ženy s vařečkou v ruce je kriticky zobrazována v příspěvku nazvaném Pod odhaleným cípkem české domácnosti²⁴³:

„Proč nečte vaše dceruška?“ – Což myslíte, že z ní chci mít „Salondamu“? (Rozuměj tomu tak: dáma, která se může do lenošky posadit a chytat lelky.) Musí přec umět vařit – jakoby opravdu nic jiného na tom světě nemělo ženu zajímat, nežli žaludek budoucího pana manžela

²³⁸ Slovo o ženském studiu. *Ženské listy*. 1876, č. 4, s. 51.

²³⁹ ROZMARNÁ, Bětko. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 100.

²⁴⁰ ROZMARNÁ, Bětko. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 100-105; č. 8, s. 116-121.

²⁴¹ ROZMARNÁ, Bětko. V koncertě a v divadle. *Ženské listy*. 1887, č. 5, s. 80-82; č. 6, s. 102-105.

²⁴² ROZMARNÁ, Bětko. Modní žurnály. *Ženské listy*. 1878, č. 1, s. 7-10.

²⁴³ Pod odhaleným cípkem české domácnosti. *Ženské listy*. 1885, č. 4, s. 53-56.

– tím zabije dopoledne; musí přec umět šít, odpoledne; večer zase vařit, pořád jen vařit. <...> Dívka uměj vařit, šít, opravovat, naučila-li se k tomu ve škole ještě trochu psát a počítat, neztratí se. Ubohé dívky! To je tedy celý program vašeho vzdělání!“²⁴⁴

Vlastenecká složka feminismu Krásnohorské se projevovala v obraně českého jazyka, který byl ve srovnání s řečí německou stále pokládán za prvek nižšího světa, tedy za něco, co se do domovů šlechticů a měšťanek nehodilo. Za český jazyk a česky psanou literaturu bojuje všemi dostupnými prostředky, protože si uvědomuje, že pokud se názor společnosti nezmění, budou čeština a česká literatura odsouzeny k zániku:

„A dokud naše bohaté kruhy budou ten chudý peníz, který někdy dají za českou knihu, pokládati za oběť (poněvadž nikdo v rodině bez toho nečte!), dokud nedostatek čtenářstva bude nutiti české spisovatelstvo, aby se samo dovolávalo větší přízně, ba aby organisovanými podporami a subvencemi chtělo pojistiti literatuře umělou jakousi existenci; dokud se stále opakovati bude veřejné smutné svědectví, že literatura česká jest ohrožena netečností našich vlastních kruhů: dotud jest nuž národní záhuby nasazen na hrdlo naše vlastní vinou.“²⁴⁵

Proto v provolání „Dcerám českým“²⁴⁶, kterým se Krásnohorská uvedla jako hlavní redaktorka Ženských listů v lednu 1875, se obracela na ženy, aby četly českou literaturu a vzdělávaly se tak v českém jazyce:

„Jest to veliký poklad, jež Vám dnes přinášíme v ústrety, <...> ten poklad jest to, co nejkrasšího mysl, snil a dumal národ Váš hlavami svých miláčků a básníků – jest to pel a lesk a rosa národního rozkvětu, poesie česká, krásná literatura mateřského Vašeho jazyka. Byla kdysi křísitelkou národa toho ze mdloby smrtelné – byla mu dárkyní života – však není jí více. Převeliká část národa žije bez ní a pohrdá jí, jako nepotřebnou hříčkou, nepomyšlejíc, jak národ bez ní byl by chud. <...> Ta bolest vyzývá jemné Vaše ruce, aby ji ukojily. Co zavinił drsný způsob mužův, to napraviž půvabný příklad ženy; co hrubý proud času odcizil z povahy národa, to budiž zachováno v klidném zátiší mysli ženských a rodinného útulku. <...> A každý útulek domácí pudy, zdupané vášní a všední vřavou, zazelená se, rozkvěte Vaší péčí v roztomilý záhon; i roznese česká vzdělanost své požehnání a svou úrodu

²⁴⁴ Pod odhaleným cípkem české domácnosti. *Ženské listy*. 1885, č. 4, s. 54.

²⁴⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 7, s. 119.

²⁴⁶ Dcerám českým. *Ženské listy*. 1875, č. 1, s. 1-4.

*v každický úkryt, budete-li Vy jen stále tím, zač Vás povždy opěvali básníci: kněžkami dobra, krásy, ideálu!*²⁴⁷

Ovšem vliv němčiny byl značný. Na germanizování národa se podílely i české ženy, a to obzvláště tím, že posílaly své potomky do německých škol, přestože českých škol bylo dostatek. Krásnohorská v příspěvku K obraně ohrožené českosti²⁴⁸ obviňuje české ženy z podrývání národního uvědomění:

*„Že tak úžasně velikou jest obět, kterou z řad dítek českých pohlcuje germanisace, není sice vinou jedině žen, jedině matek, - avšak spoluvina jejich v tomto hříchu jest tak rozsáhlá, tak zjevná, dávná a slepě vášnivá, žeť nejvyšším časem, aby ze všech stran i se všemožným důrazem bylo pověděno Čěškám: Vaší jest povinností zastaviti příval odnárodňující mládež naši; vašimi jsou dítky více než čímkoliv, vy jste dušemi rodin i vychovatelkami pokolení příštích, vaším směrem kráčí mládež vám přírodou i společností svěřená, a vaším jest nejsvětějším, nejpřednějším úkolem, zachovati národu jeho budoucnost' v dětech svých a rychle odčiniti, co nedbáním této povinnosti již se stalo i dosud děje.*²⁴⁹

A dále Krásnohorská píše:

*„V pravdě – marno zamhuřovati oči, hříšno omamovati se růžovými sny: kráčíme nad propastí, nad nižto hrozivější nezašklebila se na drahý národ náš ani po nejsmutnějších jeho porázkách dějinných, a blížíme se jícnu jejímu opojení zpozdlou lehkověrností, jako bychom měli pod nohama půdu jistých úspěchů a před sebou zabezpečenou budoucnost'.*²⁵⁰

Prostředkem k svébytnosti českého národa je pro Krásnohorskou český jazyk. A je to právě literatura, která kultivuje jazyk a povznáší národ, posiluje jeho uvědomění a zvyšuje vkus obyvatelstva:

„Málo jest národů, pro které by literatura měla význam podobně veliký jako pro nás. Nejen že byla naší hlavní křisitelkou po mdlobě dvoustoleté, ve které byl na duševním zápolišti lidstva národ český již za mrtvého pokládán, ba i zapomenut; ale literatura nahrazuje nám přemnoho jiných vymožeností, o které jest národ náš chudším národů

²⁴⁷ Dcerám českým. *Ženské listy*. 1875, č. 1, s. 1-4.

²⁴⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 2, s. 21-24; č. 3, s. 40-43; č. 4, s. 64-65; č. 5, s. 78-79; č. 7, s. 117-121.

²⁴⁹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 2, s. 22.

²⁵⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 2, s. 23.

*šťastnějších, a nesmírně mnoho na tom záleží, jest-li ona skutečně duševním ohniskem národního žití, skutečně prostřednicí pravých snah a myšlének, jimiž se národ povznáseti, ryzost jeho tříbiti, sebevědomí jeho tužiti může, čili opouští-li ona tento nejvážnější úkol svůj, snižujíc se na pouhou zábavu.*²⁵¹

I literaturu spojovala Krásnohorská s emancipačními a vlasteneckými snahami. Na literární činnosti oceňovala, že je „svobodná“, „emancipovaná“. Literatura byla v osmdesátých letech „jediným polem, na kterém u nás možno ženám, aby osvědčily své snahy a své smýšlení v plném světle veřejnosti“²⁵². České spisovatelky představovaly pro Krásnohorskou „vzory vlastenek“²⁵³, protože přispěly „skutečným potřebám národa, skutečnému nasycení ducha i srdce jeho názory zdravými, umravňujícími a ryze národními“²⁵⁴. Jejich příkladu užila, aby k pěstování vlastenectví pobídla i čtenářky Ženských listů:

*„Nelze míti vyššího přání vůči ženám našim vůbec, než aby touž měrou jak ony konaly svou národní povinnost, každá ve svém oboru.“*²⁵⁵

Stejně tak ve „vlasteneckém“ článku vyjádřila požadavek na vzdělání žen a dívek. Posláním ženy bylo, jak píše Krásnohorská, „vnášeti ve společnost a v rodinu duševní jas, povznešení, ideál mravní a sladkou útěchu z říše umění, - ona by měla býti vodičem potřeb duševních a tudíž hlavní representantkou čtenářstva literárně vzdělaného“²⁵⁶.

4.4.2. RUBRIKA „LITERATURA A UMĚNÍ“ A „FEUILLETON“

Rozhodnutí zcela vypustit beletrii, „*uvažujíc počet a cenu našich beletristických časopisův, almanachů a biblioték*“²⁵⁷, padlo už za redakce výboru Ženského výrobního spolku českého. Hlavní představitelka výboru Světlá své rozhodnutí ospravedlňuje existencí jiných časopisů, které se české původní literární tvorbě věnují.²⁵⁸ Cílem této naprosté eliminace beletrie bylo dosáhnout posílení vzdělávacího charakteru měsíčníku. Rozhodnutí neotiskovat

²⁵¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 5, s. 78.

²⁵² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 7, s. 117.

²⁵³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 5, s. 78.

²⁵⁴ tamtéž

²⁵⁵ tamtéž

²⁵⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 7, s. 119.

²⁵⁷ Slovo ku čtenářstvu! *Ženské listy*. 1874, č. 5, s. 33.

²⁵⁸ tamtéž

beletrii, které patřilo mezi jedno z nejzásadnějších v historii Ženských listů, se redaktorka Eliška Krásnohorská brzy vzdala. Povídky, drobné cestopisy nebo vzpomínkové črty, vycházející jako nekrology významných osobností, byly do obsahu měsíčníku pravidelně zařazovány už o rok později, co k jejich vyloučení došlo, tedy v roce 1875. Nejednalo se však o jednoduché povídky nízké kvality jako za Lužické. Krásnohorská rubriky věnované kultuře, umění a původní beletrii využívala k posílení sebeuvědomění žen a prosazení svého náhledu na ženskou problematiku.

Krásnohorská se svými povídkovými počiny, které otiskovala pod mnohými pseudonymy, jako Tetka z Tetína, Bětka Rozmarná, Vojtěška Všetečková, Soliman Ředkvička, aj.,²⁵⁹ snažila vychovávat své čtenářky a nenásilnou formou snadnou na percepci se jim snažila vtisknout myšlenku, že vzdělání je pro ženy důležité. Až ukázkovým příkladem je povídka Bětky Rozmarné Compagnon. Hlavní hrdinka povídky své přesvědčení o důležitosti vzdělání a pohrdání marnivostí a hloupostí žen, které se nevzdělávají a zajímají se jen o módu a krásu explicitně vyjadřuje:

„Nejen že nechci zahodit všechna dosavadní léta své zkušenosti v obchodě železářském i skvělou budoucnost, kterou v něm pro sebe vidím; ale raději budu hokynařit, nežli rozmnožovat ženskou hloupost, marnivost, marnotratnost a neštěstí tisícerych rodin. Modní krám je ženskému světu nebezpečnějším než plamen motýlu, ba kdyby se mi poštěstilo dosáhnouti vlivu na veřejné záležitosti <...>“²⁶⁰

Stejné zaměření je čitelné i z uveřejňovaných povídek dalších členek Ženského výrobního spolku, nejčastěji z pera Podlipské nebo Světlé.

Méně často se setkáváme s poezií. Otiskovaná poezie pocházela nejčastěji z pera Irmy Geisslové. Literární příspěvky, které byly zasílány na adresu redakce, byly šéfredaktorkou Krásnohorskou posuzovány podle přísných kritérií, která kritička kladla na ženy i muže bez výjimky. Díla, která těmto požadavkům neodpovídala, otisknuta nebyla. Krásnohorská odmítala otiskováním špatné literatury jen proto, že pochází od ženských autorek, posilovat zažitou stereotypní představu „o dvou družích krásného (ženského – smyslového, tedy nižšího, a mužského – duchovního, tedy vyššího)“²⁶¹. Tato genderová předpojatost byla patrná už od dob národního obrození. Buditelé vítali jakoukoliv literární

²⁵⁹ VLAŠÍNOVÁ 1987: 36.

²⁶⁰ ROZMARNÁ, Bětka. Compagnon. *Ženské listy*. 1879, č. 3, s. 30.

²⁶¹ HECZKOVÁ 2009: 66.

iniciativu, jen když pocházela od ženy. Na kvalitu díla nebyl tehdy brán zřetel. Tomuto se Ženské listy Elišky Krásnohorské cíleně vyhýbaly. Krásnohorská chtěla i skrze původní literární tvorbu podlomit tvrzení o nedostatečnosti žen. Všudypřítomnou cenzurou bděla odpovědná redaktorka nad zachováním kvality periodika. Jak je patrné z rubriky Listárna redakce, dosáhnout otisknutí svého díla bylo pro mnohé ženy-autorky nemožné. V listárně čtete nejednou jako odpověď na zaslání autorské tvorby negativní hodnocení: „*Dosud všecko marno, - talent nechce se jaksi objeviti.*“²⁶²

V rámci rubriky Literatura a umění jsou uveřejňovány literární kritiky Elišky Krásnohorské.

4.4.2.1. LITERÁRNÍ KRITIKY

Eliška Krásnohorská si při svém nástupu do redakce Ženských listů vzala za cíl vést časopis „*směrem určitým a správným*“²⁶³. Krásnohorská chtěla především „*odvádět ženskou mysl od obvyklé povrchnosti, pěstované nerozumnou výchovou, k hlubší opravdovosti pojmů o povinnostech k rodině a k národu, o důležitosti vzdělání, o nezbytnosti a čestném významu práce*“²⁶⁴, což si vyžádalo změnu podoby literární rubriky. Rubrika už nespočívala v pouhém doporučení knih a spisů, které svým obsahem byly vhodné k posílení vlasteneckého cítění čtenářek či jim mohly pomoci v naplnění jejich role českých matek, jak tomu bylo za dob, kdy list vedla Lužická. Od dob redigování periodika Eliškou Krásnohorskou se knihy nejen doporučovaly, ale i posuzovaly. Krásnohorská si totiž uvědomovala, jak zásadní vliv má „*dobrý způsob a výběr četby*“²⁶⁵ na kultivaci žen v českém národě a potřebné vlastenecké povzbuzení. Dbala na to, aby její časopis budil „*nejopravdovější pietu pro české písemnictví nejen vzorným pořádáním svých statí, leč i důkladnou a svědomitou kritikou*“²⁶⁶. Krásnohorská věřila, že kritiky, které „*pouze bez udání důvodů chválí anebo haní něco, o čemž není ani řečeno, co to jest, jaký to má obsah a jakou formu*“²⁶⁷, nemají smysl. Proto

²⁶² Ženské listy. 1879, č. 7, s. 112.

²⁶³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*.

Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 170.

²⁶⁴ tamtéž

²⁶⁵ tamtéž

²⁶⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Jmenem čtenářek časopisů. Ženské listy. 1877, č. 2, s. 25.*

²⁶⁷ tamtéž

se ve svých kritikách soustředila na podávání „úsudků co nejhojnějších a nejbedlivějších“²⁶⁸, které měly čtenářky povzbuzovat v četbě, tříbit vkus čtenářek a podněcovat v nich lásku k české literatuře. Zvláště v posledním bodě měla podle stanovisek Krásnohorské kritika nezastupitelnou úlohu. Krásnohorská byla přesvědčena, že „čím vyšší a pokročilejší stanovisko zaujme literární kritika, tím více z ní plyne prospěchu literatuře“²⁶⁹.

Svou dráhu neúprosné kritičky zahájila Krásnohorská roku 1875²⁷⁰. Tehdy si formulovala zásady, podle nichž pak beletristická díla hodnotila. Hlavním kritériem byl „zdravý cit a skutečná uměleckost' co protiva nepřičetné citlivůstky a spokojeného diletantismu“²⁷¹, který měřila „tam, kde se přesně měřiti může – totiž v obvodu formy a jazyka“²⁷². Ve svých posudcích Krásnohorská vybízela romanopisce a básníky, aby „ušlechťovali své verše mluvnickou i rytmičkou správností češtiny“²⁷³ a „zbytečně neholdovali cizímu nám exotismu, když tolik znamenitých látek domácích leží ladem“²⁷⁴. Tento „nežádoucí exotismus“, před kterým důrazně varovala, byl zřetelný v dílech spisovatelů z okruhu Lumíra. Kritička Krásnohorská jim tuto nečeskost jazykovou i námětovou patřičně vytýkala a tím si družinu lumírovců proti sobě poštvála.

Jedním z nich byl Josef Václav Sládek, který redigoval týdeník Lumír. Kritika Krásnohorské na Básně J. V. Sládka²⁷⁵ uveřejněná v sedmém čísle Ženských listů z roku 1875 básníkovo „srdce rozdrásala do krve“²⁷⁶. Přitom toto kritické posouzení nebylo podle vzpomínek Krásnohorské myšleno jako poškozující.²⁷⁷ Krásnohorská uznává Sládka jako výrazný básnický talent české scény. Sládek podle Krásnohorské představuje „závažný a skutečný typus pěvce“²⁷⁸. Dále oceňuje Sládkův hluboký cit, kterým jsou básně protknuty a které jsou „příznivým odznakem všech jeho básní, u lyrika veledůležitým“²⁷⁹. Přesto mají podle Krásnohorské Sládkovy verše nedostatky, které se neslučují s nazíráním kritičky na směr, kterým se má česká literatura ubírat.

²⁶⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Jmenem čtenářek časopisů. *Ženské listy*. 1877, č. 2, s. 25.

²⁶⁹ tamtéž

²⁷⁰ První kritikou Elišky Krásnohorské, která byla uvedena v Ženských listech, byla kritika básní Bohuslava Čermáka uvedena v květnovém čísle roku 1875.

²⁷¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně Bohuslava Čermáka. *Ženské listy*. 1875, č. 5, s. 72.

²⁷² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně Bohuslava Čermáka. *Ženské listy*. 1875, č. 5, s. 72.

²⁷³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*.

Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 173.

²⁷⁴ tamtéž

²⁷⁵ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně J. V. Sládka. *Ženské listy*. 1875, č. 7, s. 106-109.

²⁷⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*.

Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 173.

²⁷⁷ tamtéž

²⁷⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně J. V. Sládka. *Ženské listy*. 1875, č. 7, s. 107.

²⁷⁹ tamtéž

Krásnohorská básníka varuje před jednotvárností - „kolik básní vyplnil loučením a stýskáním, bez proměny názoru a výrazu!“²⁸⁰, ovšem co mu odpustit nemůže je „vandalismus, který se páchá na skvostech jazyka českého beze všeho ostychu a takřka i bez povšimnutí“²⁸¹. Krásnohorská dále píše:

„Jak se potom vyjímají vlastenecké ty výlevy, stesky a přísahy básnické, pronášené mluvou, jaká jest urážkou jazyka českého? Strhnouti vždy opět mluvu s výše dokonalosti, na jaké přirozeně stojí v písni národní a v mluvě lidu, s výše, na jakéž ji upevnili její křisitelé a celá řada starších i nových spisovatelů, ubijeti ducha i tvar jazyka vždy zas lehkovážnou libovůlí, toť nejen počínání nevlastenecké, ale i nešetrnost' vůči nejjednoduššímu požadavku uměleckému; toť tolik, jako vrhati básnictví české nazpět s každého možného stanoviska.“²⁸²

A tak si kritiky literárních počinů mladých začínajících tvůrců i uznávaných básníků vysloužily mezi čtenáři a čtenářkami periodika mnoho pozornosti. Mnozí posudky literárních děl, které Krásnohorská pro Ženské listy sama psala, odsoudili, protože „ženská, která se míchá do kritizování, jest protivným obojživelníkem“²⁸³. Jiní ji od uveřejňování odborných posudků odrazovali. Dokonce i bojovnice za práva žen - Karolína Světlá, blízká přítelkyně Elišky Krásnohorské a její předchůdkyně na řídicí pozici Ženského výrobního spolku českého, Krásnohorskou od kritik odrazovala, neboť tušila, jaké nepříjemnosti si Krásnohorská kritikami vyslouží.²⁸⁴

Na zařazení kritik do Ženských listů si Krásnohorská vyslechla mnoho negativních ohlasů z řad čtenářek navyklých na způsob vedení listu Věnceslavou Lužickou. Krásnohorská však o svém předsevzetí otiskovat kritiky v podobě mnohdy i negativního hodnocení děl nepochybuje, což dokládá odpověď na dopis čtenářky uveřejněná v Listárně redakce:

„Není tomu sice dávno, co se neostýchal jistý veřejný hlas pronésti znamenité tvrzení, že kritika vůbec jest věcí neoprávněnou, že jsme povinni pouze vybízeti ku čtení a tedy pochvalou odporučovati literaturu, - oceniti ji však kriticky, to žeť teprv úkolem a právem budoucnosti; ale týž hlas tuto metodu chtěl snad oktroyovati jen jiným, svoji vlastní kritiku

²⁸⁰ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně J. V. Sládka. *Ženské listy*. 1875, č. 7, s. 107.

²⁸¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Básně J. V. Sládka. *Ženské listy*. 1875, č. 7, s. 108.

²⁸² tamtéž

²⁸³ KRÁSNOHORSKÁ 1950: 170.

²⁸⁴ KRÁSNOHORSKÁ 1950: 170-171.

*pokládaje za spasitelnou i bez čekání na budoucnost', neboť pěstuje kritik jako kvítí, a jak z ostra i s vysoka – až milo!*²⁸⁵

Proti podobě Ženských listů pod redakcí Lužické a proti jejímu feminismu „u plotny“ se tehdy ještě nová řídící redaktorka časopisu vymezila brzy po svém nástupu do řad redakce. Na Vychovatelských spisech²⁸⁶ Věnceslavy Lužické nenechala nit suchou. Krásnohorská autorce spisů vytýká, že mladým čtenářkám ukazuje cestu životem v područí manžela a tím zcela popírá úspěchy, kterých ženy ve svých emancipačních snahách dosáhly. Jediným úkolem ženy je podle Lužické „býti pečlivou matkou, manželkou a hospodyní“²⁸⁷, „kněžkou bůžka rodinného“²⁸⁸ a „strážným andělem rodiny“²⁸⁹, píše Krásnohorská. A v kritizování své předchůdkyně na postu šéfredaktorky Ženských listů pokračuje:

*„<...> často též míní (Lužická – pozn. autorky), že i žena osamělá, žena nemající rodiny své vlastní, v bohoslužbě rodinného bůžka své povolání, ano jediné své štěstí nachází. Tomu ovšem odporuje sama, pravíc, že žena osamělá bývá rodině na obtíž nenalezajíc lásky nezištné a jsouc štvána jako psanec s místa na místo; avšak dosti, není to jedinou ani největší nedůsledností spisu pí. Lužické. Vždyť uznává sama, a to právem, za chybu, že se dívky vychovávají jako by jediným cílem jich života bylo manželství (str. 52), a mluví o všelidském povolání žen (str. 105), neuznává domácnost' za nejhlavnější ani jediný jich úkol (str. 63), a předce praví v odporu proti těmto svým vlastním výrokům, že žena osamělá může jen částečně plniti povinnosti povolání svého, a sice jen tenkrát, dovolují-li jí příznivé poměry, aby si zbudovala svou vlastní domácnost' (str. 101). Co by z toho vyplývalo? – že povoláním ženy jest přece jen domácnost'! Mimo v domácnosti nemůže tedy ani částečně plniti povinnosti povolání svého! „Povoláním ženy jest býti důstojným a užitečným členem lidské společnosti“ (str. 34), avšak ty jím nejsi, ženo, která obětuješ své mládí a celé žití vychování mládeže, polykajíc školní prach; veškerou píli a láskou nevyplníš ani částečně povinnosti povolání svého, kupuješ-li si jídlo z hostince a dáváš-li si z domu prát! Paní Srbová tě odsoudila! Poděkujte se učitelky!*²⁹⁰

²⁸⁵ Ženské listy. 1882, č. 4, s. 64.

²⁸⁶ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). Ženské listy. 1875, č. 8, s. 118-123.

²⁸⁷ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). Ženské listy. 1875, č. 8, s. 119.

²⁸⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). Ženské listy. 1875, č. 8, s. 119.

²⁸⁹ tamtéž

²⁹⁰ tamtéž

Krásnohorská také s nelibostí kvituje až přehnanou posedlost Lužické zdůrazňovat roli ženy v národě, a to i v případech, kdy je to nejen nadbytečné, ale i směšné. Pojmy vlastenectví a skutky pro veřejné blaho užívá Lužická „*nadarmo při věcech nejnepatrnějších, o kterých se ve skutečném životě ani nemluví*“²⁹¹. Toto přemrštěné akcentování ženských činností vykonávaných pro vlast považuje Krásnohorská za „*podkopávání zdravého citu pro povinnost, zavádění mysli ženské v neskromnou domnívanost a povrchnost, hlásá-li se stále při každé nejvšednější věci nabubřelými frázemi, že věc tu konáme pro „blaho vlasti, pro blaho člověčenstva, pro osvětlu a pro myšlenku*“²⁹².

Přestože Krásnohorská oceňuje, že autorka spisů Lužická explicitně vybízí ženy, aby „*ženy nabyly více vzdělání a vychovávaly zdárně mladší pokolení, aby každá dívka byla vychována i k samostatné výživě a nemusila se pachtit po zaopatření sňatkem, nýbrž mohla buď voliti muže jen srdcem, buď bez muže obstáti*“²⁹³, celkově hodnotí knihu (a tím i zastaralý a překonaný feminismus hlásaný Věnceslavou Lužickou) negativně. Nepřisuzuje jí „*v ohledu mravním na mysl dívčí žádného dobrého vlivu*“²⁹⁴, protože „*zábavné omyly jakož i pobuřující nepravdy*“²⁹⁵ vštěpují čtenářkám „*něšťastnou a směšnou marnivost ženskou, která z nich dělá prázdné vyfintěné loutky*“²⁹⁶. Z této kritiky je zřetelně cítit rozpor mezi podobou ženské emancipace, kterou prosazovala Věnceslava Lužická, a tou, o kterou se zasazovala radikální Eliška Krásnohorská. Nesoulad názorů na prosazování požadavků na práva žen se samozřejmě odráží i do celé podoby periodika Ženských listů.

Kritická činnost Elišky Krásnohorské rozvířila českou literární scénu a zavdala příčinu literárním sporům jak s Lumírovci²⁹⁷, tak s mladou generací „*prosáklou vlivem Macharovým*“²⁹⁸. Ženské listy se také vyjadřovaly ke sporům o Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský^{299, 300}. Krásnohorská na stranách literární rubriky Ženských listů sveřepě

²⁹¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.).

Ženské listy. 1875, č. 8, s. 119.

²⁹² tamtéž

²⁹³ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). *Ženské listy*. 1875, č. 8, s. 120.

²⁹⁴ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). *Ženské listy*. 1875, č. 8, s. 123.

²⁹⁵ tamtéž

²⁹⁶ tamtéž

²⁹⁷ Spory s Lumírovci byly mimo jiné započaty článkem Krásnohorské Lumíru to, k čemu vybízí, který byl otisknut v rubrice Dopisy. Krásnohorská v něm hájí své pojetí kritiky a ohrazuje se vůči námitkám, které k její osobě byly vneseny příslušníky lumírovské družiny. Srov.: KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Lumíru to, k čemu vybízí. *Ženské listy*. 1879, č. 7, s. 103-104.

²⁹⁸ KRÁSNOHORSKÁ 1950: 157.

²⁹⁹ Ku sporu o pravost Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. *Ženské listy*. 1887, č. 3, s. 43-44.

obhajovala pravost Rukopisů a svými recenzemi sbírky Jaroslava Vrchlického *Z hlubin*³⁰¹ a románu Ondřej Černyšev³⁰² Julia Zeyera spoluzapříčinila generační spor o Vítězslava Háalka³⁰³.

Ženské listy se alespoň okrajově věnovaly všem důležitým literárním sporům, v kterých vystupovala Eliška Krásnohorská. Uváděním svých názorů k soudobému literárnímu dění zajistila Krásnohorská Ženským listům větší pozornost, než jaké se časopis těšil v době, kdy jej vedla Věnceslava Lužická. Přesto Ženské listy nikdy nepatřily mezi komerčně úspěšné tituly.³⁰⁴ O kritikách z pera Elišky Krásnohorské debatovali učenci, literáti, novináři i prostý lid. V počátcích kritické tvorby Krásnohorské, které jsou spjaty právě s periodikem orientovaným výhradně na ženské publikum, se o jejích kritických výstupech mluvilo s despektem. Uznání jako literární kritičky se však Krásnohorská dočkala.

Roku 1877 literárních kritik v Ženských listech ubývá. V osmém čísle se redakce omlouvá, že časopis „nemůže obsáhnouti veškeré odbory, ze kterých různé čtenářky by si přály v něm viděti různé rubriky“³⁰⁵, proto v dalších číslech „pro nedostatek místa v listě našem“³⁰⁶ se od uveřejňování kritik upouští docela. Krásnohorská své „úvahy“ nad literaturou přesunula do Časopisu Musea českého a do Osvěty.³⁰⁷ Tímto krokem se pozornost periodika začala soustředit především na činnost českých ženských spolků a prosazování vyššího a později i univerzitního ženského vzdělání a na kritiku soudobých žen zajímajících se jen o módu, recepty a jiné malichernosti.

4.4.3. RUBRIKA „ZPRÁVY SPOLKOVÉ A ŠKOLNÍ“

Zatímco Ženské listy pod vedením Lužické uveřejňovaly zprávy převážně ze spolků, v nichž Lužická sama působila a které svou činnost odbývaly v metropoli, tedy ze zprávy

³⁰⁰ Slovo našim čtenářkám o Rukopisech Královédvorském a Zelenohorském. *Ženské listy*. 1886, č. 4, s. 58-60; č. 6, s. 95-97.

³⁰¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z hlubin*. Básně Jaroslava Vrchlického. *Ženské listy*. 1875, č. 4, s. 56-59.

³⁰² KRÁSNOHORSKÁ, ELIŠKA. Ondřej Černyšev. Román od Julia Zeyera. *Ženské listy*. 1876, č. 7, s. 99-102.

³⁰³ Vítězslavu Háalkovi se Krásnohorská věnovala už v roce 1878 v rubrice Literatura a umění.

Srov.: KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Spisy Háalkovy. *Ženské listy*. 1878, č. 10, s. 151-152. Více ke generačnímu sporu se Krásnohorská vyjadřuje v příspěvku Vítězslav Hálek – po smrti odsouzen. Srov.: Vítězslav Hálek – po smrti odsouzen. *Ženské listy*. 1879, č. 5, s. 69.

³⁰⁴ HECZKOVÁ 2009: 69.

³⁰⁵ Přehled poesie české. *Ženské listy*. 1877, č. 8, s. 123.

³⁰⁶ tamtéž

³⁰⁷ KRÁSNOHORSKÁ 1950: 174.

o působení Spolku paní sv. Ludmily v Praze a z Komitétu paní pro dozor nad vyučováním ženských ručních prací na školách obecních v Praze, Eliška Krásnohorská popřává dostatek prostoru i mimopražským ženským spolkům. Pravidelně jsou otiskovány výroční zprávy z ženských spolků v Heřmanově Městci, v Písku, v Náchodě a v dalších městech, v nichž se rozmohla ženská organizovaná činnost.

Nejvíce prostoru je samozřejmě věnováno organizaci, která Ženské listy vlastnila a vydávala, tedy Ženskému výrobnímu spolku českému. Měsíčník sleduje činnost tohoto sdružení pravidelně každý měsíc, uveřejňuje zprávy o hospodaření organizace, záznamy ze zasedání představenstva spolku a reflektuje dění v Průmyslové a obchodní škole Ženského výrobního spolku českého v Praze, která podávala *„dospívajícím dívkám za levnou náhradu a v čase poměrně krátkém vědomosti v oboru obchodu a průmyslu, směřující ku samostatné výživě“*³⁰⁸.

4.4.3.1. ŽENSKÝ VÝROBNÍ SPOLEK ČESKÝ

V činnosti Ženského výrobního spolku českého je možné vysledovat pokračování snah Spolku sv. Ludmily a jeho průmyslové školy pod patronátem Marie Riegrové-Palacké zajistit dívkám práci. Nápad na zřízení nového ženského spolku, který by zřizoval obchodní a průmyslovou školu pro dívky a pomáhal ženám hledat vhodná zaměstnání, vznikl z iniciativy z řad členek Amerického klubu dam. Předsedkyní byla zvolena Karolína Světlá, její zástupkyní Věnceslava Lužická. Nejdůležitější personou v dějinách Ženského výrobního spolku českého byla však Eliška Krásnohorská. Ta přes potíže související s nevléčitelnou nemocí, kterou od narození trpěla, nahradila Světlou na pozici předsedkyně a redigovala tiskový orgán spolku – Ženské listy.

Jak bylo už v zakládajících stanovách spolku uvedeno, stěžejním úkolem bylo provozovat školu pro dívky. Tohoto cíle bylo dosaženo založením Průmyslové a obchodní školy Ženského výrobního spolku českého v Praze. Spolek se zaměřoval i na ženy dospělé. První starostka spolku, tedy Karolína Světlá, za nejvýznamnější úkol této ženské organizace považovala zřízení *„Odboru ošetřovatelek nemocných, v němž někteří pánové spolku lékařů*

³⁰⁸ Program průmyslové a obchodní dívčí školy Ženského výrobního spolku českého v Praze. *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 65.

českých s velikou ochotou působí³⁰⁹. První kurz pro ošetřovatelky proběhl v roce 1873 a během prvních dvou let čítal „42 posluchaček, které s pílí a vděčností účastní se v theoretickém vyučování i vycházkách do městského chorobince na Karlově, kdež praktickému cvičení se podrobují³¹⁰. Při výrobním spolku byla zřízena také zprostředkovatelna práce, která ženám poskytovala pomoc při hledání zaměstnání v obchodních a vzdělávacích oborech.³¹¹ Přes úspěchy, které výrobní spolek vykazoval, byla podpora výrobního spolku ze strany české politické a ekonomické mužské elity téměř nulová. Nevalná ekonomická situace zapříčinila to, že prvních osm let se veškerá činnost spolku odehrávala v nevyhovujících prostorách. Stavba nové školy byla možná až díky výtěžkům z pořádaných loterií a tombol, které byly pravidelně avizovány na stránkách Ženských listů a čtenářky měsíčníku byly jeho prostřednictvím vyzývány k zakoupení losů do tomboly či loterie, darům z řad členek spolku, z výnosů dobročinných koncertů na konto průmyslové a obchodní školy a benevolenci pražského magistrátu, který zdarma poskytl stavební prostor pro vystavění nové školní budovy.

³⁰⁹ *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 65.

³¹⁰ *tamtéž*

³¹¹ LENDEROVÁ 1999: 246

5. POSLEDNÍ LÉTA ŽENSKÝCH LISTŮ

Od ledna 1912 redigovala Ženské listy nová starostka Ženského výrobního spolku českého Jindřiška Flajšhansová. V prohlášení Slečně Elišce Krásnohorské³¹² ujišťuje čtenářky Ženských listů, o tom, jak moc si váží pracovnic Ženského výrobního spolku českého a zvláště jeho dlouholeté vedoucí a protektorky, již bylo svolání adresováno, Elišce Krásnohorské. S úctou v prohlášení upozorňuje na „*dílo nevšední ceny*“³¹³, jež Krásnohorská „*dostavěla*“³¹⁴, a zároveň slibuje, že je odhodlána „*ošetřovati posvátné dědictví vzácných tradic*“³¹⁵, kterým je „*první a nejstarší ženský časopis Ženské listy*“³¹⁶.

Flajšhansová si nicméně ono slibované „ošetřování dědictví“ Ženských listů představovala jiným způsobem, než jak bylo zvykem u redakce Elišky Krásnohorské. Její vedení měsíčníku bylo bližší odkazu Věnceslavy Lužické. Flajšhansová ihned po svém nástupu do redakce jako její hlavní pracovnice připojila k časopisu přílohu Práce. Příloha obsahovala návody k rukodělným a ozdobným pracem a potřebné nákresy, stejně jako Krásnohorskou zatracované kuchařské recepty a rady pro vedení domácnosti. Přestože Krásnohorská po celý svůj profesní život usilovala o pozvednutí sociálního statusu žen ve společnosti a domohla se vysokoškolského studia žen i v zemi, kde mu nebyly nakloněni zákonodárci, běžní muži a často ani mnohé ženy a Ženské listy používala jako nástroj k dosažení tohoto svého cíle, nová hlavní redaktorka Flajšhansová vrátila ženy opět k plotně. Navíc s ujištěním svých čtenářek, že to vše činí „*ku prospěchu našich dcer i k nejdůstojnějšímu způsobu uctění památky nenahraditelných svých předchůdkyň*“³¹⁷, tedy Světlé a Krásnohorské. Podobná témata jako v příloze byla náplní i vlastního časopisu.

Více se k původní³¹⁸ podobě měsíčníku přiblížily Maryša Šárecká-Radoňová a Pavla Moudrá, kterým bylo redigování Ženských listů svěřeno v roce 1923. Pod jejich vedením vzniká pouze lednové a únorové číslo.

Po tomto nedlouhotrvajícím intermezzu se k řízení periodika vrací Flajšhansová, tentokrát spolu s Františkem Sekaninou. „Staronová“ redakce se vrací ke způsobu vedení

³¹² FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Slečně Elišce Krásnohorské. *Ženské listy*. 1912, č. 1, s. 1.

³¹³ tamtéž

³¹⁴ tamtéž

³¹⁵ tamtéž

³¹⁶ tamtéž

³¹⁷ tamtéž

³¹⁸ Myslíme Ženské listy redigované Eliškou Krásnohorskou.

časopisu, jež se „osvědčil“ za éry, kdy po jedenáct let vedla časopis Jindřiška Flajšhansová sama. Stránky Ženských listů jsou potištěny nepřilíživě kvalitní a mnohdy sentimentální či primitivní a primárně libivou beletrií a formálně jednoduchými rýmovačkami bez hlubší myšlenky a propracované symboliky. Důraz je kladen na umění dobře vařit, které by podle redaktorů ženy měly dobře ovládat pro spokojenost rodiny. Ovšem už ženám dovolují práci si „ulehčit“ pomocí nových objevů a moderní techniky, aniž by se za jejich používání měly stydět. V článku Mařky Kašparové Několik slov o moderním konzervování ovoce je naopak používání moderních přístrojů čtenářkám rázně doporučováno. Díky nim totiž budou moci věnovat více svého času rodině a případnému zaměstnání. S tendencí k dalšímu vzdělávání čtenářek, s níž by se Krásnohorská jistě ztotožnila, korespondují i příspěvky o pro národ významných historických událostech. Na rozdíl od článků s totožnou tematikou, které zveřejňovala Eliška Krásnohorská, byly ty z let 1923 až 1926 psány odlehčeným jazykovým stylem a spíše zábavní formou. To dokládá například pojednání Marie Bártové Boží bojovníci, které tematizovalo kostnický spor a následné upálení mistra Jana Husa.

Odkazu Elišky Krásnohorské a jejímu pojetí ženského časopisu však zcela odporují příspěvky o módě a kráse, které jsou navíc jejich autorkami pokládány za nezbytné pro každou ženu. Dříve radikální časopis, jež spoluutvářel nové podmínky pro ženy, se stále více obrazí do minulosti. Časté jsou vzpomínky na zesnulé velikány literárního nebe, i na zasloužilé členky Ženského výrobního spolku českého či jiné lidumilky psané převážně Sekaninou nebo Krásnohorskou, která se alespoň takto přičiňovala o dění v redakci. Časopis tak přináší vzpomínkové články na Jana Nerudu, Karolínu Světlou, Františka Palackého, aj.

Vzhledem k tomu, že v těchto letech, kdy Ženské listy vedla dvojice Flajšhansová-Sekanina, umírají největší umělci z generace Elišky Krásnohorské, staly se nekrology nikoliv příležitostným doplněním obsahu Ženských listů, ale naopak jednou z jejich hlavních náplní.

6. ZÁVĚR

Cílem práce bylo podat charakteristiku Ženských listů a postihnout jejich význam při konstituování českého emancipačního hnutí.

Výsledkem provedené analýzy je zjištění, že Ženské listy můžeme oprávněně pokládat za „český feministický časopis“. Při konstatování tohoto tvrzení však nesmíme opomenout to, že periodikum Ženské listy v průběhu své více než padesátileté historie procházelo závažnými změnami, způsobenými růzností náhledů na „správnou“ podobu ženského osvětového časopisu odpovědných redaktorek listu Věnceslavy Lužické, Elišky Krásnohorské a Jindřišky Flajšhansové, tudíž i označení „český feministický časopis“ nabírá v případě Ženských listů odlišných významů, a to v závislosti na tom, jaký „typ feminismu“ zastávaly řídicí redaktorky.

„Poklidný“ feminismus první redaktorky Věnceslavy Lužické byl zcela v intencích biedermeierovského životního postoje. Lužická se nebránila představě tradiční role ženy „u plotny“, ovšem skrze stránky tiskoviny žádala, aby žena byla vzdělaná. Se stejným názorem pořádala Ženské listy o jedenatřicet let později starostka Ženského výrobního spolku českého Jindřiška Flajšhansová, která vedla měsíčník poté, co se místa odpovědné redaktorky vzdala Eliška Krásnohorská ze zdravotních důvodů. Flajšhansová podobou, kterou vtiskla Ženským listům v letech 1912 až 1926, zcela popřela odkaz Elišky Krásnohorské.

Radikální prosazování ženských práv na vzdělávání dívek a dovolávání se po osamostatnění žen po ekonomické stránce skrze samostatná zaměstnání druhou odpovědnou redaktorkou Ženských listů Eliškou Krásnohorskou, které se výrazně odráželo v tematice jednotlivých příspěvků otisknutých v měsíčníku, bylo zřetelně odlišné od podob časopisu, který měl v dobách redakce Věnceslavy Lužické a Jindřišky Flajšhansové. Nutno podotknout, že v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století, kdy byla Krásnohorská nejradikálnější v prosazování svých postojů a kdy byly Ženské listy jediným českým ženským časopisem, byla taková forma ženského časopisu neobvyklá v kontextu celé Evropy.

Krásnohorská se proti „spokojené buržoázní ženušce“, jak si čtenářku Ženských listů zpodobňovala Lužická a již svůj časopis adresovala, rázně vymezila brzy poté, co nastoupila do redakce měsíčníku pro ženy. Záhy z časopisu utvrzujícího ženu v tradiční roli manželky a matky vytvořila vzdělávací a kritickou tiskovinu žen. Transformace periodika se udála pomocí zpráv z mnohých ženských spolků a škol pro dívky, kritizování nevlastenecké části

české společnosti, se zvláštním zřetelem na ženy, jimž panující pro národ neblahou situací Krásnohorská kladla za vinu, a také pomocí literárních kritik z pera šéfredaktorky a původní česky psané literární tvorby, která měla stát v protikladu plytkých čtení pro dívky vydávaných převážně v německém jazyce. Otiskovaná poezie a próza musela splňovat přísná kritéria, která Krásnohorská na literaturu kladla, a to vzdělávací charakter a původnost jak po stránce námětové, tak po stránce jazykové.

Tento nesmiřitelný odpor ke konvenční představě ženy-matky, manželky a kuchařky určoval podobu Ženských listů po celou dobu, kdy jej redigovala Eliška Krásnohorská. V tomto období můžeme Ženské listy považovat za hlavního protagonistu ženských emancipačních snah. Polemiky v periodiku uvedené za redakce Krásnohorské měly totiž pro sebeuvědomování žen samých a jejich role ve společnosti rozhodující význam. Význam ženy ve společnosti byl totiž většinou „před Krásnohorskou“ nedoceněn či přímo zpochybňován. Eliška Krásnohorská se svými Ženskými listy patřila k prvním, kdo nahlas vyslovil myšlenku o důležitosti ženy pro národ a společnost (nikoliv jen důležitost ženy pro rodinu, která byla uznávána a adorována po staletí) a skrze odborné, vzdělávací, poučné i zábavné příspěvky v měsíčníku emancipaci žen podporovala.

7. SEZNAM LITERATURY

Prameny:

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých, r. 1 – 54, Praha, Ženský výrobní spolek český (1873 – 1926). ISSN n21536.

- ANONYMNĚ

Dcerám českým. *Ženské listy*. 1875, č. 1, s. 1-4.

Desetiletí Ženských Listů. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1.

Ku sporu o pravost Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. *Ženské listy*. 1887, č. 3, s. 43-44.

Květiny co ozdoba domácnosti. *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 57-59.

Květiny v domácnosti. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 6-7.

Náčrtky ošetřování nemocných. *Ženské listy*. 1874, č. 8, s. 72-74; č. 9, s. 86-88.

O čištění vzduchu. *Ženské listy*. 1873, č. 7, s. 60-61.

O kráse tělesné. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 79-81.

O obleku dám. *Ženské listy*. 1873, č. 3, s. 17-19.

Pod odhaleným cípkem české domácnosti. *Ženské listy*. 1885, č. 4, s. 53-56.

Program. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 1.

Před prahem české univerzity. *Ženské listy*. 1882, č. 2, s. 18-19; č. 3, s. 33-34.

Přehled poesie české. *Ženské listy*. 1877, č. 8, s. 123.

Slovo ku čtenářstvu! *Ženské listy*. 1874, č. 5, s. 33.

Slovo našim čtenářkám o Rukopisech Královédvorském a Zelenohorském. *Ženské listy*. 1886, č. 4, s. 58-60; č. 6, s. 95-97.

Slovo o ženském studiu. *Ženské listy*. 1876, č. 4, s. 50-53.

Spanilým našim odběratelkám! *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 47.

Spisovatelům našim. *Ženské listy*. 1874, č. 7, s. 57.

Srbkyně sestře Češce. *Ženské listy*. 1878, č. 10, s. 157.

Vítězslav Hálek – po smrti odsouzen. *Ženské listy*. 1879, č. 5, s. 69.

- FLAJŠHANSOVÁ JINDŘIŠKA

Slečně Elišce Krásnohorské. *Ženské listy*. 1912, č. 1, s. 1.

- HANUŠOVÁ MILINA

Na svatém Gotthardu. *Ženské listy*. 1884, č. 5, s. 76-79.

S Ještěda. *Ženské listy*. 1884, č. 10, s. 153-156.

- KRÁSNOHORSKÁ ELIŠKA

Básně Bohuslava Čermáka. *Ženské listy*. 1875, č. 5, s. 72.

Básně J. V. Sládka. *Ženské listy*. 1875, č. 7, s. 106-109.

Dokonáno!: Památce Karoliny Světlé. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 245-250.

Jmenem čtenářek časopisů. *Ženské listy*. 1877, č. 2, s. 25.

K obraně ohrožené českosti. *Ženské listy*. 1887, č. 2, s. 21-24; č. 3, s. 40-43; č. 4, s. 64-65; č. 5, s. 78-79; č. 7, s. 117-121.

Lumíru to, k čemu vybízí. *Ženské listy*. 1879, č. 7, s. 103-104.

Ondřej Černyšev. Román od Julia Zeyera. *Ženské listy*. 1876, č. 7, s. 99-102.

Schránka duše Její. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 255-259.

Slavnému spolku českých učitelek. *Ženské listy*. 1883, č. 3, s. 42.

Sofie Podlipská. *Ženské listy*. 1898, č. 1, s. 2-6; č. 2, s. 24-26.

Sofie Podlipská: K šedesáté ročnici narození jejího. *Ženské listy*. 1893, č. 5, s. 81-86; č. 6, s. 101-104; č. 7, s. 121-125; č. 8-9, s. 141-143.

Spisy Hálkovy. *Ženské listy*. 1878, č. 10, s. 151-152.

Tré vyšších škol ženských v Praze. *Ženské listy*. 1877, č. 9, s. 131-136; č. 10, s. 147-151; č. 11, s. 165-167; č. 12, s. 180-184.

Vychovatelské spisy paní Věnceslavy Lužické (Anny Srbové.). *Ženské listy*. 1875, č. 8, s. 118-123.

Za Věnceslavou Lužickou. *Ženské listy*. 1920, č. 3-4, s. 21.

Za Karolinou Světlou. *Ženské listy*. 1899, č. 10, s. 242-244.

Z hlubin. Básně Jaroslava Vrchlického. *Ženské listy*. 1875, č. 4, s. 56-59.

PŘÍSPĚVKY KRÁSNOHORSKÉ UVEDENÉ POD PSEUDONYMEM:

ROZMARNÁ, Bětka. Český salon. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 100-105; č. 8, s. 116-121.

ROZMARNÁ, Bětka. Modní žurnály. *Ženské listy*. 1878, č. 1, s. 7-10.

ROZMARNÁ, Bětka. V koncertě a v divadle. *Ženské listy*. 1887, č. 5, s. 80-82;
č. 6, s. 102-105.

TETKA Z TETÍNA. Ještě z vlasteneckého města X. *Ženské listy*. 1874, č. 12, s. 116.

- LUŽICKÁ VĚNCESLAVA

Blouznění lásky. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 2-5; č. 2, s. 10-13; č. 3, s. 17-20; č. 4, s. 30-32;
č. 5, s. 38-43; č. 6, s. 48-53; č. 7, s. 56-61; č. 8, s. 65-69; č. 9, s. 72-77; č. 10, s. 79-85;
č. 11, s. 88-92; č. 12, s. 96-101.

Dobrovolná služba v nemocech. *Ženské listy*. 1873, č. 2, s. 9-11.

Stará panna. *Ženské listy*. 1874, č. 3, s. 21-24; č. 4, s. 27-32.

- NEVŠÍMALOVÁ KRISTA

K desítiletému výročí úmrtí veliké spisovatelky Karoliny Světlé. *Ženské listy*.
1909, č. 8-9, s. 157-159.

- NOVÁKOVÁ TERÉZA

Pohádka o Kráse. *Ženské listy*. 1896, č. 1, s. 14-16; č. 2, s. 37-39.

Ženské postavy v poesii Svatopluka Čecha. *Ženské listy*. 1896, č. 3, s. 45-48; č. 4, s. 65-66;
č. 5, s. 91-92; č. 6, s. 116-117; č. 7, s. 147-151; č. 8, s. 167-170; č. 9, s. 191-195.

- PODLIPSKÁ SOFIE

O nadání. *Ženské listy*. 1877, č. 1, s. 1-3; č. 2, s. 18-20; č. 3, s. 33-36; č. 4, s. 52-54; č. 5, s. 68-70;
č. 6, s. 84-86.

Přes práh. *Ženské listy*. 1877, č. 7, s. 113-114; č. 8, s. 127-129; č. 9, s. 144-145;
č. 10, s. 157-159; č. 11, s. 172-177.

Slávy dcera. *Ženské listy*. 1894, č. 5, s. 85-88; č. 6, s. 105-107; č. 7, s. 125-127;
č. 8, s. 153-154; č. 9, s. 169-174; č. 10, s. 198-200; č. 12, s. 231-234.

Zpomínky na Vojtu Náprstka. *Ženské listy*. 1894, č. 10, s. 187-191; č. 11, s. 206-210; č. 12, s. 225-231.

- SVĚTLÁ KAROLÍNA

Deborah. *Ženské listy*. 1877, č. 4, s. 62-66; č. 5, s. 75-82; č. 6, s. 91-97; č. 7, s. 111-113.

Přišla do rozumu. *Ženské listy*. 1878, č. 1, s. 13-15; č. 2, s. 26-30; č. 3, s. 44-47; č. 4, s. 59-64; č. 5, s. 75-79; č. 6, s. 91-96.

Tonoucí růže. *Ženské listy*. 1879, č. 8, s. 123-126; č. 9, s. 139-142.

Z české literatury. *Ženské listy*. 1878, č. 9, s. 129-135.

Z literárního soukromí. *Ženské listy*. 1880, č. 4, s. 50-57; č. 5, s. 73-80; č. 6, s. 91-100; č. 7, s. 107-114; č. 8, s. 125-132; č. 9, s. 141-151; č. 10, s. 159-165; č. 11, s. 175-185; č. 12, s. 191-197.

- OSTATNÍ PŘÍSPĚVOVATELÉ ŽENSKÝCH LISTŮ

BAŠTOVÁ, Josefina. Z Krkonoš. *Ženské listy*. 1874, č. 2, s. 11-16; č. 3, s. 18-21.

BAYER. Žena v literatuře české. *Ženské listy*. 1874, č. 3, s. 17-21; č. 4, s. 28-32.

BUDECKÝ, Ludovít. Některé vady u vychování. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 81-82.

GOTHARD, Lašek. Pamětní prsten. *Ženské listy*. 1874, č. 1, s. 3-8.

JEZERSKÁ. Práce ženská při sklárství na Šumavě. *Ženské listy*. 1874, č. 9, s. 84-86.

KODYM, František. Dívkám a matkám českým. *Ženské listy*. 1883, č. 1, s. 1-4; č. 2, s. 19-21.

KUTNOHORSKÁ, Anna. Mým dítkám. *Ženské listy*. 1873, č. 6, s. 48; č. 4, s. 26.

OPICOVA, Augusta. Ošetřovatelky nemocných. *Ženské listy*. 1873, č. 1, s. 4.

SOBOTKA, Primus. Holub u Slovanův. *Ženské listy*. 1873, č. 2, s. 11-13; č. 3, s. 19-21.

TRNAVSKÁ, Milada. Můj ideál. *Ženské listy*. 1873, č. 10, s. 82.

URBÁNEK, František Augustin. Slovo ku čtenářstvu! *Ženské listy*. 1874, č. 5, s. 34.

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Být či nebýt učitelkou?. *Ženské listy*. 1874, č. 9, s. 81-84.

Sekundární literatura:

- , Marie. *ky v*
Praze v 19. století. Praha: Slon, 2005. ISBN 8086429482.
- BULÁNEK, František. *Žena jako meč*. Praha: Vyšehrad, 1981.
- Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*.
Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 8071949205.
- FORST, Vladimír, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 1993.
ISBN 80-200-0469-6.
- HECZKOVÁ, Libuše. *Píšíci Minervy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009.
ISBN 978-80-7308-282-6.
- HOLEČEK, Josef. *Tragédie Julia Grégra*. Praha: F. Topič, 1914.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ze vzpomínek Elišky Krásnohorské*.
Praha: Československý spisovatel, 1950.
- , Milena. . P ,
1999. ISBN 8020407375.
- . Praha:
KLP, 1999. ISBN 8085917432.
- MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury*. Praha: ACADEMIA, 2008.
ISBN 978-80-200-1671-3.
- , Marie L.
k emancipaci. Praha: Janua, 1999. ISBN 8090262228.
- OPELÍK, Jiří, a kol. *Lexikon české literatury*. Praha: Academia, 2000. ISBN 8020007083.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997.
ISBN 80-901-9164-9.
- VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. Praha: Melantrich, 1987. ISBN 32-031-87.

